

DAVOR KOVAČIĆ
(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

OSNIVANJE ŽUPSKIH REDARSTVENIH OBLASTI U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ I DJELOVANJE VIŠEG REDARSTVENOG POVJERENSTVA U SRIJEMU 1942.

UDK 351.741(497.5 Srijem)"1942"
Pregledni rad
Primljeno: prosinac 2004.

Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske u travnju 1941, organizira se i njezin policijski aparat. Istovremeno se osniva Ravnateljstvo za javni red i sigurnost (RAVSIGUR) kao standardna policija s posve ograničenim pravima i Ustaška nadzorna služba (UNS) kao tajna državna policija, izgrađena po uzoru na njemački Gestapo. Istovremeno se uspostavljala i mreža nižih policijskih organa. Zbog nesređenih prilika u Srijemu 1942. godine je osnovano Više redarstveno povjerenstvo na čelu s Viktorom Tomićem.

Ključne riječi: Nezavisna država Hrvatska, redarstvo, župske redarstvene oblasti, kotarske oblasti, Više redarstveno povjerenstvo.

Uvod

Proglašenjem NDH 10. travnja 1941. godine vodstvo hrvatske politike prešlo je u ruke Ustaškog pokreta i dr. Ante Pavelića koji su na sebe preuzeli odgovornost vođenja hrvatske politike. Jedini cilj tadašnje hrvatske politike mogao je biti održanje hrvatske države u ratnom vremenu i trajno osiguranje njenog opstanka u poslijeratnom razdoblju. Za postignuće tog cilja bilo je najvažnije održati javni red i sigurnost na hrvatskom državnom području i osigurati svakom građaninu pravedan postupak državnih vlasti.¹

Ustaško vodstvo je odmah počelo uključivati policijske i oružničke organe u službu novog režima nailazeći već u prvim akcijama oko osvajanja vlasti na pomoć jednog njihovog dijela. Poslije kapitulacije jugoslavenske vojske, žandarmerija Kraljevine Jugoslavije na teritoriju NDH uglavnom je ostala na svojim mjestima vršeći policijsku službu.²

¹ Jere JAREB, *Pola stoljeća hrvatske politike: povodom Mačekove autobiografije*, Zagreb, 1995., 87.

² Mladen COLIĆ, «Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941.», Beograd 1973., 284.

Poslije proglašenja NDH banovinsko Oružništvo nastavilo je rad bez većih potresa, a preuzeta je i žandarmerija onih područja koja nisu bila u sklopu Banovine, a ušla su u NDH. Zapovjednikom tako stvorenog oružništva imenovan je 30. travnja 1941. godine oružnički general Milan Mizler. Istoga dana imenovano je i Zapovjedništvo Hrvatskoga oružništva s generalom Mizlerom na čelu.³

U prvim danima smjene vlasti policija, kao i od žandarmerije stvoreno oružništvo su i dalje nastavile svoju osnovnu dužnost.⁴ U «Proglasu o uspostavi Hrvatskog oružničkog zapovjedništva» koji je 13. travnja 1941. godine izdao opunomoćenik poglavnika za unutarnje poslove dr. Milovan Žanić kaže se da je «oružnicima povjerena dužnost da očuvaju red i mir i da svakog čestitog i ispravnog građanina zaštite od nasilja ili napadaja na život i imetak. Oružništvo će kao organ vlasti Države Hrvatske vršiti svoju dužnost na taj način, što će svojim savjesnim radom i s pomoću ispravnih čestitih građana slobodne Države Hrvatske sprečavati svaki pokušaj nereda. Hrvatsko oružništvo u svome sastavu imade iskusne, Narodu i Državi Hrvatskoj vjerne i poštene Hrvate – časnike i momčad koji će svojim službenim radom čuvati što je mukom, borbom i krvlju stečeno. Zabranjuje se svima i svakome da oružničkim časnicima i momčadi u službi Naroda i Države Hrvatske ometa službeni rad u sprovođenju volje i zakona Države Hrvatske. Oružništvo ostaje na svojim mjestima i svoju službu vrši do daljnjega po svima dosadanjim propisima ukoliko ovi nisu protivni ustrojstvu Države Hrvatske. U ovome radu treba da ih svaki prijatelj slobodne Države Hrvatske pomogne. Za vršenje službe oružnicima je od strane zamjenika Poglavnika i Zapovjednika oružanih snaga, gospodina generala Slavka Kvaternika izdata potrebna zapovijed i oružnici će po njoj postupati».⁵

Oružništvo se je nalazilo u okviru Hrvatskog domobranstva i vršilo je službu javne sigurnosti te je u tom pogledu bilo podređeno političko-upravnoj vlasti i uvijek je postupalo u suradnji s Ministarstvom unutarnjih poslo-

³ Krunoslav MIKULAN, Siniša POGAČIĆ, *Hrvatske oružane snage: (ustrojstvo, odore i oznake)*, Zagreb, 1999., 121. Izvršeno je i preimenovanje starojugoslavenskih žandarmerijskih pukova: Savski žandarmerijski puk preimenovan je u 1. oružničku pukovniju; Primorski žandarmerijski puk preimenovan je u 2. oružničku pukovniju; Vrbaski žandarmerijski puk preimenovan je u 3. oružničku pukovniju; Drinski žandarmerijski puk preimenovan je u 4. oružničku pukovniju. Prijašnje žandarmerijske čete postale su oružnička krila, (po jedan u svakoj velikoj župi), žandarmerijski vodovi postali su oružnički vodovi, (po jedan u svakom kotaru), a žandarmerijske stanice preimenovane su u oružničke postaje (po jedna u svakoj općini tj. prema potrebi). U većini zemalja oružništvo je i inače dio vojske tj. pod ministarstvom vojske ili obrane. U upravno-zapovjednom pogledu ono je odgovorno i vojnim i civilnim vlastima. Obično redarstvo (policija) vrši policijsku službu u gradu, a oružništvo u manjim mjestima i na selu. Usp. Jakša KUŠAN, *Nauk o državi*, Zagreb, 1941., 97.

⁴ Nada KISIĆ-KOLANOVIĆ, *Vojskovođa i politika, sjećanja Slavka Kvaternika*, Zagreb, 1997., 156.

⁵ *Narodne novine*, 15. travnja 1941., 10.

va. Oružništvo kao organ kaznenog pravosuđa izvršavalo je i sve neposredne naloge sudova i državnih tužiteljstava u smislu propisa kaznenih postupaka.⁶

Oružništvo je bilo uključeno u sastav oružanih snaga NDH sa zadatkom da održi javni red i mir, osobnu i imovinsku sigurnost. Vrhovni nadzor nad oružništvom po svim pitanjima je vršilo Zapovjedništvo vojske i Ministarstvo hrvatskog domobranstva. Izdavanje naročitih odredaba koje su se odnosile na javni red, mir i sigurnost Ministarstvo hrvatskog domobranstva vršilo je u sporazumu s Ministarstvom unutrašnjih poslova. U mjesno-redarstvenim poslovima oružništvo je bilo dužno samo podržavati općinske organe, a u izuzetnim slučajevima moglo je vršiti i mjesno-redarstvenu službu. Kotarske oblasti bile su službujuće za oružničke postaje. U gradovima koji nisu bili u nadležnosti kotarskih oblasti potrebne odredbe u pogledu javne sigurnosti izdavale su velike župe, a u gradu Zagrebu Ministarstvo unutrašnjih poslova.⁷

Krilna oružnička zapovjedništva imala su svoja sjedišta u sjedištu velikih župa, a kotarska oružnička zapovjedništva u svakom kotarskom mjestu. Kod većih kotareva bilo je po dva, a ponekad i više kotarskih oružničkih zapovjedništava. Oružničke postaje formirane su prema potrebi, obzirom na prilike i veličinu teritorija kotarskog zapovjedništva. U kolovozu 1942. godine postavljen je za komandira oružništva Vilko Pečnikar, ustaški pukovnik. Po njegovom dolasku za komandira, naziv «Vrhovno oružničko zapovjedništvo» promijenilo je ime u «Glavno zapovjedništvo oružništva». Na Pečnikarovu inicijativu osnovana je centralna oružnička škola u Bjelovaru koja je imala oko 2.000 polaznika, a po završetku pitomci su slani na specijalne tečajeve u karabinjerske škole u Rim i Firencu, a neki u Njemačku. Oružništvo nije djelovalo kao organ upravne vlasti jer mu je to pravo prigrabila ustaška policija, a oružništvo koje se nije smatralo toliko pouzdanim moglo je samo registrirati pojedine događaje.⁸

Slavko Kvaternik je 12. travnja imenovao Hrvatsko državno vodstvo, u kojem je povjerenikom za unutrašnje poslove imenovan Milovan Žanić. Sve su upravne poslove i dalje prema njegovim zapovjedima obavljali odjeli banske vlasti. Još na putu iz Karlovca u Zagreb, 15. travnja, Ante Pavelić je imenovao Andriju Artukovića posebnim povjerenikom za cjelokupnu javnu sigurnost i unutrašnju upravu u NDH.⁹ Domovinsko ustaško vodstvo pred-

⁶ HDA, (Hrvatske državni arhiv), RSUP SRH SDS, 013.2 Odjel javne sigurnosti zapovjedništva oružništva, 533.

⁷ M. COLIĆ, n. dj. 284.

⁸ HDA, RSUP SDS SRH, 013.4/29., Elaborat o rezultatima rada sa sektora žandarmerije «NDH», 2.

⁹ Artuković je u Zagreb iz Njemačke stigao avionom 12. travnja 1941. godine, *Obzor*, 13. IV. 1941. Pavelić je s ustašama emigrantima prešao jugoslavensko-talijansku granicu 13. IV. 1941. godine. M. Žanić je imenovan predsjednikom Zakonodavnog povjerenstva. Usp. «Hrvatski narod» od 15. travnja 1941. godine.

vidjelo je pak da će ministrom unutrašnjih poslova postati dr. Milovan Žanić, a njegovim pomoćnikom za unutrašnju upravu trebao je biti upravni činovnik i tadašnji gradonačelnik grada Osijeka dr. Stjepan Vukovac. Slavko Kvaternik popustio je Paveliću i 16. travnja 1941. godine u prvoj je hrvatskoj vladi ministrom unutrašnjih poslova postao dr. Andrija Artuković. Stjepan Vukovac bio je imenovan državnim tajnikom u MUP-u, ali je u lipnju 1941. podnio ostavku.¹⁰

Kao ministar unutarnjih poslova NDH Artuković je odmah pristupio provođenju jedinstvene organizacije i rada svih policijskih oblasti u NDH. Odredbom o "Državnoj vladi NDH" iz lipnja 1941. godine bila je precizirana nadležnost ministarstva unutrašnjih poslova u čiji je djelokrug uz ostalo ulazilo: "Briga za javni red i poredak, za osobnu i imovinsku sigurnost, za javno čudoređe, sva unutarnja uprava ukoliko nije pojedinim zakonskim odredbama izričito predana u nadležnost drugih ministarstava, rasna politika, državljanstvo, državno pripadništvo, zavičajnost, očevidnost građana, nadzor nad tiskopisima i slikopisima, nad društvima, skupštinama i sastancima. (...) oružništvo osim ustrojstva, stege, nastave i uprave te nadzor nad samoupravama (...) kao i svi oni državni poslovi koji se ni po kojem zakonskom propisu, a ni po sličnosti posla ne mogu uzeti u nadležnost kojeg drugog ministarstva."¹¹

Osim dr. Andrije Artukovića, koji je tu dužnost obnašao do listopada 1942. godine, ministri unutarnjih poslova NDH bili su: dr. Ante Nikšić, ministar od 10. listopada 1942. do travnja 1943., zatim ponovo dr. Andrija Artuković od travnja do listopada 1943. godine, dr. Mladen Lorković, od 11. listopada 1943. godine do 30. kolovoza 1944. godine, dr. Mate Frković od 30. kolovoza 1944. do svibnja 1945. godine.¹²

¹⁰ HDA RSUP SRH SDS, 013.1/44, Dossier Andrije Artukovića, Zapisnik o preslušanju Stjepana Vukovca, 547., kut. 54. Stjepan Vukovac je više puta podnio ostavku tijekom svibnja 1941. godine. Vidi: Jere JAREB, *Državno gospodarstveno povjerenstvo Nezavisne Države Hrvatske od kolovoza 1941. do travnja 1945: dokumentani prikaz*, Zagreb, 2001, 33.

¹¹ Zakonska odredba o državnoj vladi Nezavisne Države Hrvatske, *Narodne novine*, 24. VI. 1941.

¹² Biografije ministara MUP-a NDH i ostalih dužnosnika i značajnijih osoba vidi u: *Tko je tko u NDH, Hrvatska 1941-1945*, Zagreb, 1997. Artuković je prilikom rekonstrukcije vlade u jesen 1942. godine napustio ovo ministarstvo i preuzeo ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja. Andrija Artuković je ponovno preuzeo ministarstvo unutarnjih poslova od travnja do listopada 1943. godine. 11. listopada 1943. godine na prijedlog predsjednika vlade dr. Nikole Mandića poglavnik je imenovao novu vladu u kojoj je Andriju Artukovića razriješio dužnosti ministra unutarnjih poslova i postavio za ministra vanjskih poslova. Ministrom unutarnjih poslova postao je dr. Mladen Lorković dosadašnji državni ministar. Odredbom poglavnika NDH na prijedlog ministra unutrašnjih poslova M. Lorkovića, pomoćnikom ministra unutarnjih poslova imenovan je državni ministar dr. Vjekoslav Vrančić. *Hrvatski narod*, Zagreb, 19. listopad 1943., 1.

Osnivanje RAVSIGUR-a i UNS-a

Zakonskom odredbom od 4. svibnja 1941. godine uspostavljeno je Ravnateljstvo za javni red i sigurnost (RAVSIGUR), kao redovita policijska ustanova u NDH, a Dido Kvaternik je postao njezinim ravnateljem. RAVSIGUR je osnovan radi provođenja jedinstvene organizacije i rada svih redarstvenih oblasti u NDH sa zadatkom da vrši vrhovni nadzor nad redarstvenim službenicima svih struka.¹³

RAVSIGUR je bio odjel Ministarstva unutrašnjih poslova u čiji je djelokrug spadao i ustroj i uređenje svih redarstvenih oblasti u državi, vršenje vrhovne redarstvene nadzorne vlasti izuzev rješavanja u molbenom tečaju, središnja politička i kriminalna očevidnost, društvena pitanja ukoliko spadaju u djelokrug redarstva, željezničko i granično redarstvo, nadzor nad cjelokupnim redarstvenim osobljem u pogledu vršenja službe i ocjene, briga za smještaj državnih redarstvenih oblasti, ustanova, zavoda, uzdržavanje zgrada zapremljenih po državnom redarstvu, redarstveno naoružanje, uniformiranje i oprema, redarstvena stručna nastava, uprava redarstvenih zaklada.¹⁴ RAVSIGUR je formalno potpadao pod Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP), a stvarno pod Pavelića, jer je i njegovog ravnatelja osobno postavljao Pavelić.¹⁵

U isto je vrijeme Dido Kvaternik počeo stvarati i posebnu samostalnu ustašku policiju, Ustašku nadzornu službu (UNS).¹⁶ Ustaška nadzorna služba (UNS) koja je predstavljala specijalnu policijsku ustanovu ustaškog pokreta, osnovana je uz ostalo da nadzire i kontrolira rad redovitih policijskih organa i svih ostalih institucija u NDH.¹⁷ Osnivanjem UNS-e preuzet je dio službenika iz RAVSIGUR-a i to svi iz odsjeka za političko redarstvo i obavještajne službe te Sigurnosne službe koju je vodio Viktor Tomić, dok je ostali dio službenika primljen izvana tj. na temelju molbe.¹⁸ Svi dužnosnici UNS-a dobili su u proljeće 1942. godine vojničke činove. Dočasničke činove potpi-

¹³ Zakonska odredba o osnivanju Ravnateljstva za javni red i sigurnost za Nezavisnu Državu Hrvatsku od 4. V. 1941., *Narodne novine*, 17. V. 1941.

¹⁴ Provedbena naredba o ustrojstvu i poslovanju ravnateljstva za javni red i sigurnost, *Narodne novine*, 21. V. 1941.

¹⁵ Poglavlник Pavelić je u NDH imao apsolutnu vlast i niti jedna važna odluka nije done-sena bez njegovog znanja. Usp: Bogdan KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb, 1980; Jure KRIŠTO, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.*, Zagreb 1998.; J. KRIŠTO, *Sukob simbola, Politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 2001; Jere JAREB, *Pola stoljeća hrvatske politike: povodom Mačekove autobiografije*, Zagreb 1995., 94.

¹⁶ Zakonska odredba o Ustaškoj nadzornoj službi, *Narodne novine*, 26. VIII. 1941.

¹⁷ Leopold KOBASA, O organizaciji ustaškog aparata vlasti za provođenje terora u tzv. NDH, *Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1971., 240.

¹⁸ HDA, RSUP, SRH, SDS, Zapisnik sa saslušanja Aleksandra Benaka, 70.

sivao je sam zapovjednik UNS-a, dok je časnička imenovanja potpisivao poglavnik Pavelić, a na prijedlog zapovjednika UNS-a. Imenovanja dočasnička i časnika UNS-a držana su u strogoj tajnosti i zbog toga nisu objavljivana nigdje čak niti u službenim novinama.¹⁹

Za cijelo vrijeme postojanja, djelatnost UNS-a je bila strogo centralizirana kao uostalom i djelatnost svih drugih upravnih, vojnih, sudskih i drugih organa i ustaških organizacija. Sve državne i samoupravne oblasti, sve obrambene snage u državi, sve postrojbe i ustanove Hrvatskog ustaškog pokreta bile su dužne UNS-u pružati svaku pomoć koju zatraži te izvršavati sve njegove upute i zahtjeve. Prvotna težnja skupine ustaša na čelu s Didom Kvaternikom koja je radila na osnivanju UNS-a, bila je da se UNS nametne svim ostalim segmentima ustaškog pokreta, naišla je na opoziciju, pa je prva verzija odredbe o osnivanju UNS-a bila poništena. Ona je sadržavala formulaciju po kojoj je UNS trebao biti nadređen svim upravnim, ustaškim i vojnim organima. Prema toj odredbi bile su dužne sve «državne i samoupravne oblasti, sve obrambene snage u državi, sve postrojbe i ustanove Hrvatskog ustaškog pokreta pružati UNS-u svaku pomoć koju zatraži te izvršavati sve njezine upute i zahtjeve».²⁰ Kako je tako definiran status UNS-a naišao na protivljenje drugih upravnih i ustaških ustanova i dužnosnika, Pavelić je morao poništiti tako formuliranu odredbu. Donesena je nova odredba istog sadržaja, ali s promijenjenim tekstom. U njoj se odnos UNS-a prema tim ustanovama mijenja, pa se umjesto izvršavanja navodi da će «državne i samoupravne oblasti, sve obrambene snage u državi, sve postrojbe i ustanove Hrvatskog ustaškog pokretata podupirati Ustašku nadzornu službu u toj njezinoj zadaći».²¹ Svi dužnosnici UNS-a bili su državni službenici. UNS je namirivao svoje novčane potrebe iz Državne blagajne, prema odredbama Državnog proračuna.²²

Karakteristično je da je ravnatelj RAVSIGUR-a Eugen Dido Kvaternik istodobno bio i zapovjednik UNS-a vjerojatno radi održavanja jedinstva ovih dvaju policijskih tijela. RAVSIGUR nije imao svoju obavještajnu službu, već ju je vodio UNS. Početkom 1942. godine politički odsjek s Mirkom Vutucom

¹⁹ E. D. Kvaternik je u trenutku odlaska s položaja imao čin dopukovnika, kasnije izvan službe bio je promaknut u čin pukovnika PTB-a. Činovnici u Ustaškoj nadzornoj službi: a) DOČASNICI: za selo; doglasnik u činoredu s ustaškim rojnikom; za općinu: priglednik u činoredu s ustaškim dovođnikom; za kotar: nadglednik u činoredu s ustaškim vodnikom. b) ČASNICI: za župu: pouzdanik u činoredu s ustaškim zastavnikom; predstojnik odjela u nadzornom zapovjedništvu u činoredu s ustaškim satnikom; ravnatelj ureda u nadzornom zapovjedništvu u činoredu s ustaškim pukovnikom; nadzorni zapovjednik u činoredu s ustaškim krilnikom. *Ustaša*, Ured za promičbu GLAVNOG USTAŠKOG STANA, Zagreb 1941., 47. Obavijest o izlasku navedene knjžice, s njezinim sadržajem izašla je u *Hrvatskom narodu*, III, br. 218, 20. rujna 1941., 5. pod naslovom "Mali ustaški priručnik" i datumom: Zagreb 19. rujna 1941.

²⁰ *Narodne novine*, 25. VIII. 1941.

²¹ *Narodne novine*, 26. VIII. 1941.

²² *Narodne novine*, Zagreb, 25. VIII. 1941.

na čelu prešao je u ured I. UNS-a, tako da je od tada u UNS-u koncentrirana najvažnija političko-policajska vlast i obavještajna služba NDH. RAVSIGUR-u su ostali samo nepolitički poslovi: organizacija redarstva uopće, njihova kontrola, nadzor nad poslovanjem željezničkog, lučkog i pograničnog redarstva, vođenje poslova redarstvene straže i izvidnika te briga o njihovoj stručnoj izobrazbi, borba protiv kriminala i šverca, a kao posebni zadatak održavanje veze s njemačkim, talijanskim i drugim vlastima po pitanjima policijske naravi.

Iako organizacija RAVSIGUR-a i UNS-a nije bila u početku sređena, obje ove najvažnije policijske institucije u NDH međusobno su se nadopunjavale i upotpunjavale, a što je u izvjesnom smislu i doprinijelo njihovom i formalnom ujedinjavanju početkom 1943. godine u Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost (GLAVSIGUR).

Glavni ravnatelj RAVSIGUR-a bio je samo teoretski podređen ministru unutarnjih poslova, u praksi se je ministar uplitao samo kod imenovanja upravitelja župskih redarstvenih oblasti. Međutim, i te upravitelje uglavnom je predlagao Dido kao glavni ravnatelj, ali je bio potreban pristanak ministra unutrašnjih poslova koji je imenovanje nosio na potpis Paveliću. Ipak, bez Didina pristanka nije ministar mogao nikoga imenovati upraviteljem redarstva. Jedino na imenovanje kotarskih predstojnika Dido nije imao nikakav utjecaj niti je pitan za mišljenje jer je kotarske predstojnike imenovao Pavelić na prijedlog ministra unutrašnjih poslova. Treba istaknuti da su kotarski predstojnici bili podređeni Didi kao glavnom ravnatelju u pogledu javne sigurnosti, a inače u ostalim područjima bili su podređeni velikim županima i ministarstvu unutarnjih poslova.

Osnivanjem RAVSIGUR-a i UNS-a kojima je na čelu bila ista osoba sav rad svih redarstava kako zaštitnih tako i župskih bio je podređen Uredu I. UNS-a te je na taj način održavano jedinstvo u radu i od teoretskog dvostrukog kolosijeka u praksi nije bilo loših posljedica jer je sve vrhovno vodstvo bilo skocentrirano u istim rukama. U praksi je dolazilo do preklapanja kompetencija samo u mjestima u kojima su postojala zaštitna redarstva, Zagrebu, Sarajevu i kraće vrijeme u Banja Luci jer su i župske redarstvene oblasti kao i redarstvena oblast za grad Zagreb imali također u svom sastavu zasebne političke odsjeke koji su barem teoretski imali isti zadatak kao i zaštitna redarstva. Ti su politički odsjeci u župskim redarstvenim oblastima postojali više formalno jer je Ured I. UNS-a mogao narediti da se po političkoj liniji povedenu istragu preda na daljnji rad u zaštitno redarstvo, čiji je aparat smatran pouzdanijim i koji se je bavio isključivo tim radom. Zaštitna redarstva su bili organi UNS-a, dok su župske redarstvene oblasti bili organi RAVSIGUR-a, ali su svome radu po političkoj liniji bili podređeni Uredu I. UNS-a.²³

²³ HDA RSUP SRH SDS Fond br. 156, Dosje A. Hebranga spis br. 1546, Elaborat Dragutina Jileka o organizaciji UNS-a, 1.

Od samog osnutka NDH pa sve do 1943. godine u NDH su postojala dva redarstva, tj. RAVSIGUR sa posve skućenim i ograničenim pravima i UNS sa neograničenim ovlastima kao tajna državna policija, izgrađena poput njemačkog Gestapo-a.²⁴

U samom početku je cijeli aparat UNS-a bio sastavljen od posve neiskusnog i većim dijelom nestručnog osoblja koje se je tek kroz duži rad upućivalo u obavještajne i redarstvene poslove. Radi toga su u radu, pogotovo u samom početku činjeni veliki propusti i pogreške koje se nisu mogle izbjeći. Zbog toga su se često mijenjale i metode rada jednako kao što se i sama organizacija UNS-a postupno razvijala. Kada se sve to uzme u obzir rezultati rada UNS-a su bili znatni, a postizavani su jedino potpunom pouzdanošću u radu većine dužnosnika.

Na drugoj strani postojao je redarstveni aparat RAVSIGUR-a koji se je sastojao većinom od predratnih policajaca ili osoba iz upravne službe. Ovo je bilo uglavnom školovano, stručno osoblje s potrebnim iskustvom, ali koje je radi svoje političke nepouzdanosti odnosno u većini slučajeva potpune indiferentnosti potpuno zakazalo u radu. Zbog toga su postepeno ta mjesta popunjavana s mladim pouzdanim osobama kojima je nedostajalo stručno iskustvo.²⁵

Na mnoge važnije poslove u uredima RAVSIGUR-a Dido je dodjeljivao dužnosnike UNS-a. U većini slučajeva svaki je bio prepušten da radi sam prema vlastitom rasuđivanju uglavnom i bez najmanjih općih uputa. Takva praksa je bila posebno 1941., u prvoj godini postojanja NDH, kada je novoimenovani primio samo odluku o postavljenju, a sve drugo je bilo prepušteno njegovoj vlastitoj inicijativi i sposobnosti. Dido Kvaternik je odmah od prvih dana osnutka NDH organizirao kratke tečajeve za stražare i agente. Pored škole za redare na Svetom Duhu u Zagrebu organizirani su u to vrijeme tečajevi UNS-a za redarstvene agente.²⁶ Osim tih tečajeva bili su organizirani i tečajevi za gospodarske (intendantske) časnike. Glavna je pažnja od prvog dana bila posvećivana izobrazbi redara (stražara) i agenata (izvidnika). Svi ostali su morali stjecati redarstveno znanje i iskustvo uglavnom kroz sam rad.

²⁴ HDA, R.O.D., Radivoj Walter, Spis Ljudevit Zimpermann, 1.

²⁵ HDA RSUP SRH SDS, fond br. 1561, Dosje A. Hebranga spis br. 1546. Elaborat Dragutina Jileka o organizaciji UNS-a. spis br. 1546., 39.

²⁶ General DRINJANIN (Vjekoslav Luburić), «Iz galerije velikih pokojnika: General Slavko Skoliber», *Drina*, Madrid, g. IV., br. 1.-2., siječanj 1954., 30.-32. Luburić ističe nezahvalnu situaciju onih hrvatskih vojnika, domobrana i ustaša, koji su se stavili na raspolaganje onim organizacijama koje su trebale biti nad javnim redom i sigurnošću. Prema Luburiću tada se živjelo u građanskom ratu, odnosno u stanju koje je imalo karakteristike građanskog rata i najnezahvalnija zadaća je bila biti redarstvenik. Ističe kako je i sam trpio od toga kompleksa, jer u godinama prve emigracije i još ranije u prijašnjem životu u «mrzkoj Jugoslaviji», sve nedaće su dolazile od policije i oružnika. Luburić navodi kako je najomraženija riječ koju su mogli čuti bila policija i žandar, pa čak niti kasnije kada su postali visoki zapovjednici sličnih institucija nisu se posve mogli osloboditi tih predratnih i emigrantskih kompleksa. Slična se je situacija nešto i u pogoršanom obliku događala i s narodom koji sva zla svijeta kako kaže Luburić pripisuje našim sigurnosnim organima.

Župske redarstvene oblasti (Ž.R.O.)

Istovremeno s osnivanjem i uspostavljanjem organizacijske strukture RAVSIGUR-a provodilo se i uspostavljanje i organizacija mreže nižih policijskih organa. U lipnju 1941. godine teritorij NDH je zakonskom odredbom o velikim župama podijeljen na 22 velike župe i grad Zagreb.²⁷ U listopadu iste godine bile su osnovane u sjedištima velikih župa državne i nadzorne redarstvene oblasti pod naslovom župske redarstvene oblasti (Ž.R.O.) čija se djelatnost odnosila na područje cijele župe.²⁸ Dotadašnja predstojništva gradskih redarstava u sjedištima velikih župa pretvorena su u župske redarstvene oblasti, a ostala predstojništva gradskih redarstava u ispostave župskih redarstvenih oblasti. S osnivanjem župskih redarstvenih oblasti i njihovih ispostava formalno su ukinuta dotadašnja redarstva i njihov policijski aparat

²⁷ Zakonska odredba o velikim župama, *Narodne novine*, 10.VI. 1941. Opširnije vidjeti u: Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945.*, Zagreb, 1977., 99-106. Hrvoje MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske.*, Zagreb, 1944, 70-72.

²⁸ Zakonska odredba o velikim župama, *Narodne novine*, 10.VI. 1941. Još u emigraciji Pavelić je stvorio plan da se državno područje NDH politički podijeli na ustaške stožere, logore i tabore, a u upravnom pogledu na velike župe, kotarske oblasti i općine. U pogledu područja i kompetencija kotarske oblasti i općine ostale su kao i dosada, dok je kao novost bila uvedena velika župa kao druga instanca između prvostupajskih oblasti (kotarske oblasti i gradskog poglavarstva) i ministarstva. Župe su stara hrvatska upravna institucija koje su bile u prvo vrijeme puno manje, pa je stoga sada stavljen naziv velika župa jer su nove obuhvatile veliko područje. Nakon osnutka ministarstva unutarnjih poslova pristupilo se je odmah likvidaciji banovinskih vlasti u Banjaluci i Sarajevu, dok je za dio dunavske banovine (Srijem) čije je sjedište ostalo izvan hrvatskog državnog područja bio imenovan posebni povjerenik sa sjedištem u Vinkovcima. U međuvremenu dok nisu bile osnovane i organizirane velike župe te imenovani veliki župani nije bilo srednje vlasti između prvostupajskih upravnih oblasti i ministarstva, pa su ove neposredno komunicirale sa svojim ministarstvom. Takvo stanje je potrajalo vrlo kratko vrijeme jer su do sredine 1941. godine osnovane velike župe za cijelo državno područje i ovakvo upravno stanje je ostalo sve do sloma NDH. Veliki župani bili su pouzdaničnici vlade, vodili su građansku upravu u okviru velike župe. Župa je bilo ukupno 22 i to: Baranja sa sjedištem u Osijeku, započela s radom 10. srpnja 1941; Bribir-Sidraga sjedište u Kninu, započela s radom 27. lipnja 1941; Bilogora sa sjedištem u Bjelovaru, započela sa radom 11. kolovoza 1941; Cetina sa sjedištem u Omišu, započela s radom 25. lipnja 1941; Dubrava, sjedište u Dubrovniku, započela s radom 30. lipnja 1941; Gora sa sjedištem u Petrinji, započela s radom 26. srpnja 1941; Hum sa sjedištem u Mostaru, započela s radom 5. kolovoza 1941; Krbava-Psat sa sjedištem u Bihaću, započela s radom u kolovozu 1941; Lašva-Glaž sa sjedištem u Travniku, započela s radom 20. lipnja 1941; Lika-Gacka sa sjedištem u Gospiću, započela rad 16. kolovoza 1941; Livac-Zapolje sa sjedištem u Novoj Gradiški, započela s radom 15. srpnja 1941; Modruš sa sjedištem u Ogulinu, započela s radom 1. srpnja 1941; Pliva-Rama sa sjedištem u Jajcu, započela s radom 16. kolovoza 1941; Pokuplje sa sjedištem u Karlovcu, započela s radom 13. srpnja 1941; Posavje sa sjedištem u Brodu, započela s radom 15. srpnja 1941; Prigorje sa sjedištem u Zagrebu, započela s radom 21. lipnja 1941; Sana-Luka sa sjedištem u Banjaluci, započela s radom 1. kolovoza 1941; Usora-Soli sa sjedištem u Tuzli, započela s radom 20. srpnja 1941; Vinodol-Podgorje sa sjedištem u Senju, započela s radom 16. srpnja 1941; Vrhbosna sa sjedištem u Sarajevu, započela s radom 21. lipnja 1941; Vuka sa sjedištem u Vukovaru, započela s radom 26. lipnja 1941; Zagorje sa sjedištem u Varaždinu, započela s radom 13. lipnja 1941.

uglavnom preuzet od bivše Banovine Hrvatske.²⁹ Tako je u Zagrebu prijašnje Redarstveno ravnateljstvo bilo pretvoreno u Župsku redarstvenu oblast za grad Zagreb, koja se je nešto kasnije proširila i na Veliku župu Prigorje.³⁰

Župske redarstvene oblasti su zadržale svoju dotadašnju prvostupanjsku redarstvenu kompetenciju za područje dotičnog grada, a što se tiče javnog reda i sigurnosti u pravom užem smislu (političkog redarstva) postale su župske redarstvene oblasti drugostupanjska redarstvena oblast za područne ispostave i kotarske oblasti (za kotarske oblasti samo u političkim redarstvenim predmetima), dok su za svoje područje župske redarstvene oblasti bile prvostupanjske redarstvene oblasti. Pravni lijekovi protiv prvostupanjskih policijskih presuda i župske redarstvene oblasti i ispostava išli su na nadležnu veliku župu koja je samo u tom pravcu bila njihova drugostupanjska oblast dok inače nisu spadale pod veliku župu. One su spadale u kompetenciju ministarstva unutarnjih poslova odjela za javni red i sigurnost (RAVSIGUR), kasnije glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost (GRAVSIGUR) i ono je jedino bilo mjerodavno izdavati im obvezatne naloge i upute i smjernice u svim predmetima redarstvene naravi, a ne samo u predmetima političkog redarstva. U ovim potonjim predmetima nije bila drugostupanjska oblast velika župa nego župska redarstvena oblast. Jedino 1944. godine kada je donesen novi zakon o velikim župama bilo je određeno da župske redarstvene oblasti spadaju pod nadzor velikih župa, ali to je stanje potrajalo samo nekoliko mjeseci i ponovno je uspostavljeno prijašnje stanje u tom pogledu.³¹

Ž.R.O. je bila podređena ministarstvu unutrašnjih poslova, odnosno Ravnateljstvu za javni red i sigurnost NDH. Početkom 1942. godine MUP, odnosno RAVSIGUR izvijestio je sve župske redarstvene oblasti o otvaranju navjera osobnih i stvarnih potreba. Tako su dnevnim proračunom za 1942. godinu bile osigurane navjere za župske redarstvene oblasti i to za stvarne i osobne potrebe, a u dosta ograničenim svotama za stvarne potrebe krivnjom samih redarstvenih oblasti ili velikih župa, koje nisu poslale pravovremeno točan predvidivi iskaz potreba župskih redarstvenih oblasti svog područja.³²

Pored MUP-a, odnosno RAVSIGUR-a, postojala je obaveza gradskih općina doprinositi za stvarne potrebe župskog redarstva svog područja. Za obavljanje svojih poslova župska redarstvena oblast upućivala je MUP-u, odnosno RAVSIGUR-u iskaz svojih godišnjih potreba i to redovitih osobnih, stvarnih te izvanrednih predvidivih stvarnih potreba. Osobne potrebe bile su

²⁹ Zakonska odredba o župskim redarstvenim oblastima, *Narodne novine*, 24. X. 1941.

³⁰ HDA, RSUP SRH SDS, 013.2/4 Glavno ravnateljstvo za unutarnju upravu, elaborat, 2., kut. 49.

³¹ Isto., 2.

³² HDA MUP NDH, Župske redarstvene oblasti, otvaranje navjera osobnih i stvarnih potreba, kut.41.

iskazane brojem službenika i njihovim plaćama, a stvarna svaka za sebe označena u količini i predvidivoj cijeni koštanja. Redovne potrebe su trebale biti iskazane zasebno, a izvanredne (investicije u zgradama, odjeći i naoružanju), posebno. Te potrebe su iskazivane za cijelu godinu, nakon čega ih je MUP, odnosno RAVSIGUR, preispitao i odmah dostavljao računarsko-gospodarskom odsjeku ministarstva unutrašnjih poslova, koji je ukupnu proračunsku svotu podijelio i zatim preko državne riznice otvorio svakoj župskoj redarstvenoj oblasti kod rizničarskog upraviteljstva odnosno područja redovne navjere osobnih i stvarnih potreba, a prema mogućnosti i to za cijelu godinu.³³

Naredbodavac je bila velika župa i sve obračune za već osigurane navjere trebalo je predložiti velikom županu kao naredbodavcu II. stupnja. Obračunavanje utroška vršilo se je preko vlastite velike župe i rizničkog upraviteljstva.

Prema uputama MUP-a odnosno RAVSIGUR-a župske redarstvene oblasti su trebale same urediti status svojih činovnika, odnosno službenika te predložiti na imenovanje osobe koje eventualno vrše službu bez da su imenovane, a odgovaraju za odnosna mjesta.³⁴ U djelokrug Ž.R.O. je spadalo: održavanje javnog reda i sigurnosti, briga za osobnu i imovinsku sigurnost, suzbijanje unutarnje i vanjske protudržavne i razorne promičbe i djelatnosti.³⁵ U praksi je to značilo da su organi Ž.R.O. kontrolirali cjelokupni javni život, nadzirali rad svih društava i održavanje sastanaka i javnih skupština, pratili kretanje stanovništva, kontrolirali nošenje i držanje oružja. Župskim redarstvenim oblastima bile su podređene kotarske oblasti u poslovima koji se isključivo odnose na javni red i sigurnost te gradska i općinska poglavarstva sa svim nižim instancijama.³⁶

Na čelu župske redarstvene oblasti je stajao redarstveni upravitelj, koji je ujedno bio izvjestitelj velikog župana u redarstvenim pitanjima općega značaja za područje velike župe kao i za pojedina pitanja koja mu povjeri veliki župan. Redarstveni upravitelji su prema potrebi uz prethodno odobrenje ministarstva unutrašnjih poslova bili ovlašteni djelovati i izvan svog područja. U takvim su slučajevima sve kotarske oblasti i svi organi lokalne uprave bili dužni župskom redarstvu na području svog teritorija dati svu potrebnu pomoć i podršku.³⁷

Osnivanjem župskih redarstvenih oblasti bila su ujedno ukinuta dotadašnja gradska redarstva i pretvorena u ispostave Ž.R.O. U važnijim mjestima velike župe postojale su ispostave Ž.R.O. koje su bile pod nadzorom

³³ *Isto.* U proračunu za 1942. godinu bilo je određeno 146,430,301 kuna za osobne i 26,425,000 kuna za stvarne izdatke na pojedine župske redarstvene oblasti prema faktučnoj potrebi.

³⁴ *Isto.*

³⁵ HDA RSUP SRH, SDS, kut. 52.

³⁶ L. KOBASA, n. dj. 242.

³⁷ *Narodne novine*, 24. X. 1941.

Ž.R.O. dok su stvarno potpadale izravno pod ravnateljstvo za javni red i sigurnost. Župska redarstvena oblast je općenito imala sljedeći organizacijski sastav: 1. Uprava Ž.R.O., 2. Politički odsjek, 3. Kriminalni odsjek, 4. Izvidnici, 5. Zapovjedništvo redarstvene straže, 6. Odsjek mjesnog redarstva, 7. Gospodarski odsjek, 8. Prijavni ured, 9. Pododsjek za propusnice. 10. Pododsjek za putovnice. Ovakav ustroj imale su u stvari samo važnije Ž.R.O. dok je kod manjih više odsjeka bilo spojeno u jedan.³⁸

Najvažniji odsjek Ž.R.O. bio je politički u okviru kojeg su se vršila praćenja i otkrivanja komunista i njihovih suradnika, sprovodila uhićenja i istrage. Političkim odsjecima u pojedinim Ž.R.O. povremeno su pomagali i specijalni agenti UNS-a iz Zagreba koji su dolazili na teren i donosili poruke. Radom političkog odjela rukovodio je šef Ž.R.O. koji je na raspolaganju imao brojna policijski kadar. Specijalno obučeni agenti razvili su i na terenu jaku agenturnu mrežu. U mnogim poduzećima, tvrtkama, ustanovama, ulicama gradova i po selima postojali su članovi ustaškog pokreta koji su surađivali s ovim odjelom ili su imali zavrbovane pojedince koji su pratili rad komunista i njihovih simpatizera.³⁹

Slična je bila i organizacija ispostava Ž.R.O. samo je ovdje bilo još u većoj mjeri objedinjeno više odjela u rukama nekoliko službenika odnosno činovnika. U važnijim mjestima postojali su na poštama "brojidbeni odsjeci" koji su formalno bili odsjeci redarstvene oblasti za cenzuru pisama, telefonskih i telegrafskih razgovora.

U važnijim pograničnim mjestima bili su uspostavljeni "pogranični odsjeci" župskih redarstvenih oblasti i njezinih ispostava. Najvažniji odsjek u ovim redarstvima bio je politički odsjek. Njegov sastav je bio određen veličinom problema, koga je isti morao rješavati. Zadatak političkog odsjeka bio je suzbijanje protudržavne djelatnosti i vršenje nadzora nad osobama koje su osumnjičene kao neprijatelji. Politički odsjeci su vršili uhićenja i saslušavanja neprijatelja NDH. Po završenim istragama slali su svoje prijedloge Uredu I. UNS-e kasnije Odsjeku B I Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost za razne kazne odnosno puštanja na slobodu. Tek po odobrenju Ureda I odnosno Odsjeka B I rješenje o uhićenjima se moglo sprovesti u život.

Kotarske oblasti

Pavelić je još za vrijeme dok je bio u emigraciji stvorio plan da se državno područje NDH politički podijeli na ustaške rojeve (ustaška jedinica

³⁸ HDA RSUP SRH SDS, kut. 51.

³⁹ Slavica HREČKOVSKI, *Slavonski Brod u NOB i socijalističkoj revoluciji*, Slavonski Brod, 1982., 31. Tako je primjerice početkom 1942. godine u Slavonski Brod došlo nekoliko agenata UNS-a iz Zagreba radi pomoći brodskim agentima radi razotkrivanja i likvidiranja političkih protivnika. Primjerice u Novoj Gradiški začetnici u organiziranju UNS-a bili su trojica službenika tvornice pokućstva «Josip Kruljac» koji su imali konspirativna imena. O njima kao službenicima UNS-a jedino je znao Franjo Cvejić, tadašnji direktor tvornice koji im je dao prostorije u krugu poduzeća.

u pojedinom selu), tabore (jedinica na području općine), logore (skup svih tabora na području kotara) i stožere (skup svih logora na području jedne župe).⁴⁰ Sukladno tomu i u upravnom pogledu na velike župe, kotarske oblasti i općine. Kotarske oblasti i općine ostale su u pogledu područja i kompetencija kao i ranije, dok je kao novost kako je ranije navedeno, uvedena velika župa kao druga instanca između prvostupanjskih oblasti (kotarske oblasti i gradska poglavarstva) i ministarstva. Kotarske oblasti su bile podređene župskim redarstvenim oblastima (Ž.R.O.), u pitanjima koja se isključivo odnose na javni red i sigurnost, a po ostalim pitanjima spadale su pod veliku župu.

Na čelu kotarskih oblasti bio je kotarski predstojnik, koga je zamjenjivao potpredsjednik, odnosno pristav, koji su u odsutnosti predstojnika imali sva prava i dužnosti kao i sam predstojnik.⁴¹ Kotarske oblasti su bile podijeljene na referade:

- I. Kotarski predstojnik ili vršilac dužnosti kotarskog predstojnika imao je oznaku (poštansku) "I" ili "strogo povj." Inače sve dopise ostalih referada potpisivao je kotarski predstojnik i bio odgovoran za sav rad. Mjesečne izvještaje i dopise stručnih referada pored predstojnika potpisivao je i referent.
- II. Pristav ili političko-upravni referent, oznaka "II", rješavao je sve predmete političkog karaktera te vodio istrage. U odsutnosti predstojnika zamjenjivao ga je u svim poslovima.
- III. Kaznena referada, oznaka "K.Z.II". Ovdje je referent bio pravno lice. Vodili su sve istrage kriminalnog, a u nekim slučajevima i političkog karaktera.
- IV. Kotarski oficijal, oznaka "III", vodio je administraciju, urudžbeni zapisnik, blagajnu, kontrolu svih vozila, izdavanje oružanih listova i plaćevnih tiskanica.
- V. Poljoprivredna referada, oznaka "IV", referent je obično bio neki inženjer agronomije.
- VI. Veterinarska referada, oznaka "V".
- VII. Sanitetska referada, oznaka "VI", referent je bio liječnik.
- VIII. Prosvjetna referada, oznaka "VII".
- IX. Šumarska referada, oznaka "VIII", referent je bio inženjer šumarstva.

U većim kotarskim mjestima postojala je i tehnička referada koja je imala signaturu "IX". Ovdje su izdavane dozvole za građenje kuća, održavanje korita rijeka, cesta, i slično. Nadcestar je bio odgovoran tehničkom referentu.

⁴⁰ F. JELIĆ-BUTIĆ, n. dj. 110.

⁴¹ HDA RSUP SRH SDS, 013.2/5, kut. 49., 11. Kotarski predstojnik je vodio upravu kotara, odnosno sve poslove koje je vodilo bivše jugoslavensko tzv. «Sresko načelništvo».

Premda je kotarska oblast bila podređena Velikoj župi i župskoj redarstvenoj oblasti u svakom pogledu, pa i u disciplinskom, ipak je često dobivala pismene upute i propise u svrhu suzbijanja protudržavne djelatnosti, izravno od Ravnateljstva za javni red i sigurnost. Iste upute su dobivale i Velike župe i Župske redarstvene oblasti. Bilo je slučajeva da su upute istog sadržaja dobivale kotarske oblasti i od RAVSIGUR-a i od Velikih župa, a takve upute i naredbe su bile označene sa "strogo povjerljivo". Iste upute i okružnice kotarske oblasti su prepisivale i dostavljale upravnim općinama i oružničkim postajama.⁴²

U tim okružnicama i uputima govorilo se je o načinu sprječavanja širenja komunističke djelatnosti, diverzija, propagande i slično, kao i o postupku u takvim slučajevima.

Kotarske oblasti su vršile nadzor na području svog teritorija po pitanjima protudržavne djelatnosti preko općinskih uprava i oružničkih postaja. Tako je kotarska oblast u Zagrebu u lipnju 1941. godine izdala naredbu zapovjednicima oružničkih postaja na području kotara da službu uredite tako da se ubrzo vidi rezultat ove pojačane službe gušenjem akcije destruktivnih tipova sviju vrsta, prema kojima treba postupati sa svom strogošću.⁴³ Prema izvještajima oružničkih postaja i općinskih uprava kotarska oblast je izdavala naređenja za uhićenja. Općenito govoreći režim u zatvorima kotarskih oblasti bio je za zatvorenike mnogo povoljniji nego u zatvoru župskog redarstva, gdje su ustaški agenti, logornici i stožernici vršili saslušanja i uz primjenu fizičke sile.⁴⁴ Tako je u Kotarskoj oblasti Novska 1941. godine dok je predstojnik bio Aleksandar Benak ml. bilo je po njegovoj naredbi uhićeno 12-16 osoba. Razlog uhićenju prema njegovom kasnijem iskazu bio je taj što su od ranije bili jugoslavenski raspoloženi ili su bili komunisti.⁴⁵

⁴² Tako je primjerice kotarska oblast Zagreb u rujnu 1941. godine izdala nalog područnim oružničkim postajama da povedu istragu o podmetnutom eksplozivu u tvornici cementa u Podsusedu koji je vjerojatno kako je vještačenjem ustanovljeno ostavila bivša Jugoslavenska vojska koja ga je upotrebljavala na terenu. Kotarski predstojnik dr. Franjo Makar je zahtijevao da se istraga provede svestrano i najenergičnije i da se svaka osoba koja se u toku istrage ukaže kao sumnjiva bude uhićena i nakon istrage popraćena ovoj kotarskoj oblasti. *Grada za povišest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941.-1945., knjiga, 1, Zagreb, 1986., 233-234.*

⁴³ Isto., 77.-78. U naredbi se kaže da posebnu pažnju trebaju nadležne postaje posvetiti slijedećim naseljima. Ljubljana, Berek, Jarun, Kustošija, Gorenci, Stenjevec, Podsused (tvornica), Zaprešić (tvornica), Savski Marof (tvornica) Novaki, Resnička Trnava, Dubrava gornja i donja, Bukovac, Remete, Markuševac, Gaj, Otok, Gajevo i Remetinec. U tim mjestima, prema naredbi treba pojačati patrolu pošto su komunisti tamo najaktivniji.

⁴⁴ S. HREČKOVSKI, n. dj. 92. Iz zatvora kotarske oblasti bilo je lakše i pobjeći. Autorica spominje slučaj Ivana Jergovića iz Slavonskog Broda koji je 10. kolovoza 1941. godine bio sproveden u zatvor kotarske oblasti, odakle je 8. listopada 1941. pobjegao u partizane.

⁴⁵ HDA, RSUP SRH SDS. 013.2/5, KUT. 49., 4. Specifičnost KO Novska je bila da se je na njezinom području nalazio logor Jasenovac. Upravitelj logora Vjekoslav Maks Luburić

U općinskoj upravi za politička pitanja bio je odgovoran općinski bilježnik. Uhićenja su obično vršili oružnici i sprovodili uhićenika kotarskoj oblasti. Istrage je prema službenom rasporedu rada u kotarskoj oblasti vodio pristav, a predstojnik je bio odlučujući čimbenik. Poslije dovršene istrage slao je kotarski predstojnik prijedlog RAVSIGUR-u o upućivanju u logor ili ih je slao sudu.⁴⁶ Ponekad ih je predstojnik i sam disciplinski kažnjavao ili oslobađao. Za političke krivce koje je htio pustiti na slobodu morao je kotarski predstojnik imati prethodno odobrenje od RAVSIGUR-a, a kod drugih slučajeva odlučivao je osobno.

Kotarske oblasti dostavljale su dnevne, polumjesečne i mjesečne izvještaje župskim redarstvenim oblastima, u kojima se je govorilo o političkim pitanjima, pojavama partizana i aktivnostima partizanskog pokreta uopće.⁴⁷ Kotarske oblasti su svoje redovne izvještaje o poslovanju općeg karaktera dostavljale ministarstvima preko velikih župa. Kotarski predstojnik mogao je neke izvještaje važnijeg političkog karaktera slati izravno i RAVSIGUR-u, bez da ih šalje župskim redarstvenim oblastima ili Velikim župama, a to je zavisilo o osobnim ambicijama samog predstojnika i od povjerenja kojega je isti uživao u RAVSIGUR-u.

Na temelju izvještaja kotarskih oblasti župska redarstvena oblast je u nekim važnijim pitanjima slala na teren svoje izvidnike koje je moglo biti i na osobno traženje kotarskog predstojnika, jer same kotarske oblasti nisu imale svoje izvidnike. Kotarske ispostave organizirane su u područjima kotarskih oblasti u onim mjestima, odnosno upravnim općinama, gdje se za to ukazivala potreba, npr. ukoliko je to mjesto bilo veće, a kotarskoj oblasti nije bila moguća neposredna kontrola i postojeća upravna općina nije mogla osigurati tu kontrolu. Upravitelji kotarskih ispostava nisu morali imati kvalifikacije kotarskih predstojnika, već je tu dužnost mogao vršiti kotarski pristav, kao i niže činovničko osoblje upravnog aparata, koje je uživalo povjerenje i imalo za to potrebne kvalifikacije. To su uglavnom bili pomoćni perovode, nadoficijali, općinski bilježnici i slično. Kotarske ispostave po svojoj

zabranio je svim seljacima da odlaze iz Jasenovca u Novsku ili bilo gdje. Jedino je kotarskom predstojniku posebnom propusnicom dozvolio da može odlaziti i u Jasenovac, a u logor je mogao ući samo na Luburićevo traženje ili nekog od logorskih dužnosnika.

⁴⁶ U srpnju 1941. godine v.d. kotarskog predstojnika kotarske oblasti Garešnica Dragutin Skojić je izvijestio Ravnateljstvo za javni red i sigurnost da je na dispoziciju Župskog redarstvenog ravnateljstva u Gospić upućeno 15 osoba zbog toga što su u sukobu koji je nastao između Njemačke i Sovjetske Rusije počeli prenositi na područje ove oblasti razne glasine te da su se za prijašnjih režima istakli kao veliko Srbi, četnici i kao takvi mnogo zla nanijeli hrvatskom narodu. U interesu reda i mira na području ovog kotara upućeni su u logor. V: *Građa za povijest..* 146.

⁴⁷ Kotarska oblast Čazma izvješćuje Župsku redarstvenu oblast u Bjelovaru u siječnju 1942. godine o općoj političkoj situaciji na području kotarske oblasti u drugoj polovici prosinca 1941. godine. U izvješću se kaže da su neki pokreti komunista zapaženi u području planine Garjevice. U tom pokretu hrvatskih komunista nalazi se prema izvješću 40-50 ljudi i to većim dijelom radnika i nešto seljaka radnika. *Isto.* 426-427.

unutrašnjoj organizaciji ustrojene su po principu kotarske oblasti, ali u manjem obujmu te nisu imale sve referade kao kotarske oblasti. Postojale su neke stručne referade kao npr. šumarska (ako su okolnosti tako nalagale), prosvjetna, poljoprivredna i još neke, a isto tako je bila i kaznena referada kojom je rukovodio sam upravitelj.

Sav rad kotarskih ispostava odvijao se je samostalno i one su bile izravno podređene Velikoj župi. Međutim, poslovi koji nisu spadali u djelokrug ispostave rješavale su kotarske oblasti kao prvostupanjске vlasti.

Metode rada i djelovanje Višeg redarstvenog povjereništva u Srijemu 1942.

U Srijemu policijske snage nisu bile dovoljno spremne organizirati veliku akciju gušenja partizanskog pokreta, pa je Pavelić na inicijativu Dide Kvaternika odobrio osnivanje Višeg redarstvenog povjereništvo za područje velikih župa Bilogora i Vuka sa sjedištem u Vukovaru. Više redarstveno povjereništvo je već ranije postojalo za veliku župu Modruš i Posavje.⁴⁸

Do osnivanja VRP došlo je po prijedlogu E. Kvaternika, zapovjednika UNS-a, a po nalogu Pavelića u svrhu osiguranja žetve, jer je tada često dolazilo do velikih požara i potpaljivanja žita na polju kao i uništavanja strojeva za vršenje pšenice. Osiguranje žetve nije podrazumijevalo samo pronalaženje počinitelja paleža kao i osiguravanje strojeva za vršenje, već je Povjereništvo trebalo osigurati i sve komunikacije kao npr. željeznice, mostove i druge objekte koji su bili u opasnosti zbog diverzantske djelatnosti.⁴⁹ Zadatak osnovanog redarstvenog povjereništva bio je da smišljenim redarstvenim djelovanjem na području velike župa Vuka uspostavi mir i red te državnu sigurnost.⁵⁰ Za Višeg redarstvenog povjerenika bio je postavljen Viktor Tomić, a njegovim zamjenikom imenovan je Oktavijan Svježić.⁵¹

⁴⁸ Jovanka PETKOVIĆ, «Akcija Viktora Tomića», *Zbornik za društvene nauke*, 35., Matica srpska, Novi Sad 1963., 142. Više redarstveno povjereništvo za spomenute župe osnovano je naredbom glavnog pobočništva UNS-a od 8. svibnja 1942. godine koju je potpisao zapovjednik UNS-a E. D. Kvaternik, a cilj Povjereništva bio je «likvidacija partizanskih bandi na području velikih župa». Usp: Petar VUKELIĆ, «Okupaciona vlast i sistem nacionalne diskriminacije u Sremu za vreme «Nezavisne Države Hrvatske», *Zbornik za društvene nauke*, 35., Matica srpska, Novi Sad, 1963.

⁴⁹ HDA RSUP SRH SDS, 013.0/55, Oktavijan Svježić, 197. Osim toga i Nijemci su sa svoje strane kod Pavelića u tom smislu zatražili intervenciju jer su bili zainteresirani za otkup žitarica preko «Agrarije» svog društva za otkup.

⁵⁰ Isto. 160. Ova zapovijed dostavljena je Redarstvenom povjereniku V. Tomiću, Zapovjedništvu II. domobranskog zbora, Velikoj župi Vuka, Ministarstvu unutarnjih poslova, Ravnateljstvu za javni red i sigurnost, Zapovjedništvu ustaške nadzorne službe, Glavnom ustaškom stanu, Zapovjedništvu ustaške vojnice, Zapovjedništvu Einsatzstaffel-a, Zapovjedništvu ustaške željezničke vojnice, Župskoj redarstvenoj oblasti u Vukovaru, Ispostavi župske redarstvene oblasti u Zemunu, Velikoj župi Posavlje u Brodu, Župskoj redarstvenoj oblasti u Brodu, Župskoj redarstvenoj oblasti u Osijeku i Velikoj župi Baranja u Osijeku.

⁵¹ HDA, RSUP SRH SDS, 013.0/55, Oktavijan Svježić, 79. O. Svježić je na poziv Dide Kvaternika (s kojim je bio u prijateljskim odnosima), u siječnju 1942. godine preuzeo dužnost

Ravnatelj RAVSIGUR-a i zapovjednik UNS-a Dido Kvaternik naredio je župskoj redarstvenoj oblasti u Vukovaru i ispostavi župske redarstvene oblasti u Zemunu da u svakom smjeru stoje na raspolaganju Višem redarstvenom povjereniku Tomiću. Iako se u citiranoj odredbi o osnutku VRP govori i o župskoj redarstvenoj oblasti u Osijeku i Slavonskom Brodu, one nisu bile angažirane, jer se je područje njihove nadležnosti nalazilo izvan područja Velike župe Vuka, koje je bilo odredbom GSP obuhvaćeno. Osim toga, po zapovjedniku UNS-a, odnosno Didi Kvaterniku o stvaranju VRP bio je obaviješten i voditelj obavještajnog centra Ureda II. u Zemunu, Andrija Juratović, kojeg je Dido osobno pozvao u Zagreb i dao mu usmeno naređenje da se u svemu ima pokoravati šefu VRP Viktoru Tomiću.⁵²

Ministarstvo unutrašnjih poslova izvijestilo je i sve kotarske predstojnike s područja Velike župe Vuka da se moraju pokoravati Višem redarstvenom povjereniku Tomiću i njegove zapovijedi izvršavati. Kotarski predstojnici svih kotareva Velike župe Vuka svakodnevno su izvještavali VRP o događanjima na području svog kotara i to većinom brzoglasno, a koji puta i osobnim dolaskom u Mitrovicu. U tim izvještajima se obavještavalo o broju uhićenih toga dana kao i o eventualnim diverzijama na pojedinim komunikacijskim objektima i brojem ubijenih kao i broj uništenih vršalica i slučajeva paljenja žita. Isti sadržaj imali su i izvještaji oružničkih krila koji su također bili upućivani pismenim putem putem kurira.⁵³

Stožer redarstvenog povjerenika sačinjavali su: ravnatelj i njegov zamjenik, veliki župan župe Vuke, časnik za kontakt s II. domobranskim zborom, jedan časnik ustaške vojnice, jedan časnik Einsatzstaffell-a i zapovjednik oružničkog krila. Međutim, u tom sastavu stožer nikada nije radio. Osim ravnatelja i njegovog zamjenika i povremenih dolazaka velikog župana Vuke dr. J. Elickera, ostale osobe nisu bile u stožeru VRP niti su sa svojim tamošnjim zapovjedništvima bili mu dodijeljeni na rad. Kako je VRP osnovano na temelju dogovora između Pavelića i Dide Kvaternika cjelokupno činovništvo je bilo dodijeljeno ili od činovništva UNS-a ili od RAVSIGUR-a, ili manjim dijelom iz činovništva iz pojedinih državnih ureda u Mitrovici. Zapovjedništvo II. domobranskog zdruge imalo je zadatak dnevno stajati u

u UNS- i radio kao natporučnik UNS-a. Nije imao konkretan djelokrug rada, bio je na popisu činovništva zapovjedništva UNS-a i vršio je razne dužnosti političkog i gospodarskog karaktera. Dido mu je davao najpovjerljivije poslove koji su često zadirali u djelokrug rada jednog od ureda UNS-a. Neki od tih zadataka bili su: neprestani dodir s istaknutim političarima HSS-a, (Pešelj i Pernar), održavanje veza i koordinacija rada između UNS-a i ministarstva domobranstva, opskrba Francetićevih trupa za vrijeme operacija u Istočnoj Bosni protiv četnika. Opskrbu Francetićevih trupa hranom, odjećom, obućom i oružjem preuzeo je E. Kvaternik, odnosno UNS iz razloga što je opskrbeni odjel Ustaške vojnice radio vrlo slabo, a brzina kojom je trebalo izvršiti zadatak nije dozvoljavala odugovlačenje. Pored toga Svježiću je bio povjeren i zadatak oko adaptacije zgrada kako ustaških redarstava tako i zgrada redarstvene straže, redarstvenih učilišta nastambi za redare.

⁵² HDA, RSUP SRH SDS. 013.0/55, O. Svježić. 198.

⁵³ Isto., 202.

najužem kontaktu s redarstvenim povjereništvom i obavještavati o svim događajima na području velike župa Vuka kao i u susjednim župama. Isto tako sve upravne i redarstvene oblasti, sva posadna povjereništa ustaške vojnice, Einsatzstaffel-a i oružništvo slalo je redarstvenom povjerenstvu izvješća o događajima na njihovom području.⁵⁴

Ova izvješća su dalje slana u Zagreb Zapovjedništvu UNS-a. Po nalogu Dide Kvaternika izvještaji su se morali slati dnevno i to putem kurira, odnosno teklića. Izvještaji su sadržavali podatke o broju uhićenja na području pojedinog kotara, podatke o broju napada na pojedine patrole i broju mrtvih te broju mjesta na kojima su bile porušene pruge ili ostali komunikacijski objekti kao ceste, mostovi i drugo. Dido Kvaternik je kao zapovjednik UNS-a ravnatelju VRP Tomiću dao pismene naredbe koje treba sprovesti. Odmah po svom dolasku V. Tomić je, na temelju tih naredaba uz pomoć šefova policije poduzeo niz mjera: ograničena je sloboda kretanja od 20 h navečer do 5 h ujutro. Prekršioći naredbe prvi put su bili kažnjeni zatvorom od 30 dana globom od 10.000 kuna, a ukoliko bi ponovo napravili prekršaj bili bi izvedeni pred pokretni prijevremeni sud. Također je izdao naredbu da se za svaku ubijenu osobu, civilnu ili vojnu, zatim za svaku diverziju strijelja određen broj (deset) redarstveno utvrđenih neprijatelja NDH, te je to trebalo javno objaviti s naznakom zašto su isti pogubljeni. Sjedište Višeg redarstvenog povjereništva od 10. do 25. kolovoza bilo je u Vukovaru, a zatim u Mitrovici.⁵⁵ Mitrovica je bila pogodna za sjedište Višeg redarstvenog povjereništva jer se u njoj nalazila velika kaznionica u koju su prije Drugog svjetskog rata pored kriminalaca zatvarani i politički krivci. Velika većina uhićenih od Višeg redarstvenog povjerenstva na čelu s V. Tomićem bila je osumnjičena da su članovi KP, SKOJ-a, simpatizeri NOP-a i slično.⁵⁶

Tomić je vršio saslušanja uhićenika koji su se žalili na Tomićevo svirepo postupanje. O pomilovanjima koja su treba istaknuti bila vrlo rijetka odlučivali su Tomić, Dido Kvaternik i Ivica Vidnjević. Naime po odredbi Glavnog stana poglavnika kod VRP je bio postavljen i prijevremeni sud na čelu s predsjednikom vijeća tog suda iz Zagreba dr. Vidnjevićem i državnim tužiteljem istog suda iz Zagreba dr. Vrankovićem. Taj je sud po naredbi ministra pravosuđa i bogoštovlja dr. Puka sudio po propisima pokretnih prijevremenih sudova.⁵⁷ Raspravu je vodio predsjednik vijeća, a postupak je pokretao držav-

⁵⁴ HDA, RSUP SRH SDS, Zapisnik sa saslušanja Drage Jileka, 35.

⁵⁵ Isto, 147. Premještanje sjedišta iz Vukovara u Mitrovicu obrazlagano je time da na području Vukovara vlada red i mir, dok partizanski pokret jače djeluje na Fruškoj gori i selima oko nje.

⁵⁶ Isto., 148.

⁵⁷ HDA, RSUP SRH SDS, 013.0/55., 132, Oktavijan Svježić. Zakonska odredba o prijevremenim sudovima donesena je 17. svibnja 1941. godine. Zakonska odredba o pokretnom prijevremenom sudu donesena je 24. lipnja 1941. godine. Zakonska odredba o njihovoj promjeni i nadopuni donesena je 5. srpnja 1941. godine. Osnivanjem tih sudova bio je ukinut čitav posebni dio kaznenog zakona Kraljevine Jugoslavije iz 1931. godine. U nadležnost prijevremenih i pokretnih prije

ni tužitelj, na temelju prijave koje bi dobio od pojedinih kotarskih oblasti, oružničkih postaja ili redarstava. Kada bi skupio više prijava, državni tužitelj bi ih morao dostaviti u Zagreb ministru pravosuđa i bogoštovlja od koga je trebao dobiti odobrenje za pokretanje postupka u svakom pojedinom predmetu. Na temelju odobrenja ministra pravosuđa i bogoštovlja i njegovog vlastoručnog potpisa državni bi tužitelj pokrenuo postupak. Na temelju podignute optužnice predsjednik bi vijeća zakazao raspravu na koju bi bili pozvani optuženi, svjedoci navedeni u optužnici, a ujedno bi optuženom ili optuženima bio određen branitelj, ukoliko si ga nije sam odabrao, na što je imao pravo. Sam postupak pred prijekim sudom bio je jednak kao i pred redovnim sudovima, samo s tom razlikom što nije bilo apelacijskog postupka i što sud nije mogao izricati vremenske kazne, već samo stavljati prijedlog na preinaku kazne ukoliko je ustanovio krivnju i izrekao smrtnu kaznu. U samom postupku kod pokretnog prijekog suda, prvo je čitana optužnica državnog tužitelja, zatim je saslušan optuženik od strane predsjednika članova suda. Zatim su saslušani svjedoci optužnice, eventualni svjedoci obrane ukoliko ih je sud usvojio smatrajući ih potrebnim za ustanovljenje materijalne istine.⁵⁸

Rasprava je završavala govorom državnog tužitelja, govorima obrane i posljednjom rječju koju je imao sam optuženi. Nakon toga je predsjednik vijeća zaključio raspravu i sud se je povukao na vijećanje. Prilikom vijećanja glasovalo se je samo o krivnji, a na temelju utvrđenog raspravnog materijala. Podrazumijeva se da se o kazni, odnosno njezinoj visini nije glasovalo jer je sud u slučaju ustanovljenja krivnje mogao izreći samo jednu kaznu i to smrtnu. Kod glasovanja koje je bilo tajno, bilo je za ustanovljenje krivnje dovoljno dva glasa, od ukupno tri člana vijeća. Sud je sa svoje strane imao pravo staviti na obrazloženje pismeni prijedlog ministru pravosuđa i bogoštovlja da se izrečena smrtna kazna preinači u vremensku. Takav prijedlog je trebao biti pismeno obrazložen i u prijedlogu je trebao biti naveden razlog zašto se preinaka kazne predlaže i koju vremensku kaznu sud predlaže. Sud je također mogao sa svoje strane izravno predložiti pomilovanje Paveliću, a jed-

kih sudova spadala su sva kaznena djela protiv sigurnosti i poretka u NDH, kao i obična ubojstva, pljačke i sl. Sastav prijekih i pokretnih prijekih sudova bio je približno isti, a razlika između njih je bila u teritorijalnoj ograničenosti, odnosno prijeki sudovi su bili nadležni za područje pojedinog okružnog suda tadašnjeg Sudbenog stola, dok je nadležnost pokretnih prijekih sudova bila vezana za ono područje, odnosno teritorij, koji je prilikom odredbi o stvaranju prijekih pokretnih sudova bio izričito u uredbi o njegovom osnivanju određen. Sastav pokretnih prijekih sudova bio je sljedeći: predsjedatelj vijeća i voditelj rasprava, koji je morao biti sudac, zatim dva člana vijeća od kojih je jedan morao biti svršeni pravnik, a drugi laik. Državni tužitelj je morao biti sudac po zvanju, dok je zapisničar-perovodja uziman na prijedlog predsjednika vijeća pokretnog prijekog suda iz redova sudskih pripravnika onoga suda kod koga je pokretni prijeki sud imao svoje sjedište. Osim članova suda bili su imenovani i njihovi zamjenici. Ukaz o stvaranju prijekog pokretnog suda, o imenovanju pojedinih članova i državnog tužitelja, kao i određivanje teritorijalne nadležnosti vršio je ministar pravosuđa i bogoštovlja. Takvi ukazi su izlazili u *Narodnim novinama*, kao službenom glasilu.

⁵⁸ Isto, 133.

nako pravo je imao i sam optuženik. Na takav prijedlog bi ministar pravosuđa donio odluku, odnosno predložio Paveliću potvrdu smrtne kazne, ili preinaku smrtne kazne u vremensku ili pomilovanje. Pavelić je molbe o pomilovanju koje mu uputio sud ili osuđenik rješavao i bez ministra pravosuđa i bogoštovlja. Ukoliko je sud donio oslobađajuću presudu, tada je imao pravo optuženoga, odnosno rješena krivnje odmah pustiti na slobodu. Spis s oslobađajućom presudom trebao je biti upućen ministru pravosuđa i bogoštovlja u Zagreb, što nije priječilo da se optuženi odmah pusti na slobodu.⁵⁹

Svi osuđeni po pokretnim prijekim sudom, kao i oni koji su bili strijeljani radi odmazde bili su objavljeni preko plakata i javno izlijepljeni na području Velike župe Vuka i uneseni u kartoteku VRP i to tako da su suđeni po pokretnom prijekom sudu imali kartice posebne (crvene) boje, dok su oni koji su bili strijeljani za odmazdu također imali kartice svoje boje (plave). Plakati su zatim dostavljani u Zagreb, Zapovjedništvu UNS-a, na ruke glavnog pobočnika dr. Danka Vidalija.⁶⁰

Jedan popis ubijenih, a za koji počinitelji nisu pronađeni dostavljen je voditelju obavještajnog Ureda II. u Zemunu. Kada su učestale žalbe na Tomića i masovna strijeljanja koja su vršena, Nijemci koji su inicirali i podržavali Tomićevu akciju tražili su obustavu akcije bojeći se većih pobuna u Srijemu. S. Kasche je 11. rujna 1942. zahtijevao smjenjivanje V. Tomića što je Pavelić i izvršio. Više redarstveno povjereništvo počelo je otpuštati veći broj uhićenika, a jedan dio zatvorenika je po naređenju Dide Kvaternika odveden u jasenovački logor.⁶¹

Prije ovoga upućivanja zatvorenika u logor Jasenovac od strane VPR nije bilo. Ovu skupinu od oko 300 zatvorenika je po nalogu Kvaternika u Jasenovac otpremio Juratović. Naime niti ova skupina nije bila u logoru Jasenovac, već pod stražom izvan logora, pa je kasnije Juratović po izričitom nalogu Kvaternika otišao u Jasenovac i pustio ih na slobodu. Kvaternik je poslao Juratovića u logor jer je htio biti siguran da će se njegov nalog zaista izvršiti jer je ranije bilo slučajeva da bi njegovi nalozi o puštanju na slobodu bili od strane Luburića i njegovih ljudi neizvršeni.⁶²

Za vrijeme Tomićevog boravka u Srijemu bilo je provedeno više istraga. U Rumi je 1942. godine gradsko redarstvo uhitilo veći broj osoba. Većina uhićenika je uhićena bez ikakvog valjanog razloga tek za desetak njih postojali su određeni podaci koji su opravdavali razloge za uhićenje. U toku istrage ustanovljeno je da se među desetoricom navedenih nalaze i neki članovi mjesnog i kotarskog foruma KP te član OK za Srijem Milan Marović.⁶³

⁵⁹ Isto, 134.

⁶⁰ HDA, RSUP SRH SDS, 013.0/55, O. Svježić, 203.

⁶¹ HDA RSUP SRH SDS, Zapisnik sa saslušanja Dr. Jileka 135.

⁶² HDA, RSUP SRH SDS, 013.0/55, O. Svježić, 207.

⁶³ HDA, RSUP RH SDS, 013.2/5. Zapisnik sa saslušanja Stjepana Blažekovića, 16, kut.

Na temelju iskaza Marovića koji je bio vrlo opširan, ustanovljeni su svi članovi mjesnog komiteta, ali osim onih koji su već bili uhićeni ostali se više nisu mogli pronaći. Za vrijeme same istrage, ali i neovisno od nje vodile su se određene akcije u Fruškoj gori kao i na području susjednog mitrovačkog kotara. Tom prilikom je uhićena i studentica Jovanka Gabošac iz sela Martinaca, kotar Mitrovica, za koju je određene podatke u istrazi dao spomenuti Marović. Ona je sudjelovala u nekim akcijama sabotaze na željezničkoj pruzi Mitrovica-Šid. U istrazi su ustanovljeni neki manji seoski odbori odnosno njihovi članovi iz susjednih sela u rumskom kotaru kao i mjesni SKOJ. Ustanovljena su i imena članova OK za Srijem, ali nijedan se od njih za vrijeme istrage nije mogao pronaći.⁶⁴

Istraga je trajala sve do pred Uskrs 1942. godine jer je kako je ranije spomenuto uhićen veliki broj seljaka bez ikakvog razloga i dokaza. Zbog toga je iz Zagreba radi pregleda istrage poslan natporučnik Ivica Šarić, dužnosnik UNS-a. Poslije pregleda dobivena je dozvola da se gotovo svi seljaci, pa čak i oni koji su bili članovi mjesnih odbora puste svojim kućama.⁶⁵

U ožujku 1942. godine UNS je poslao MUP-u izvješće o prikama u Staroj Pazovi. U izvješću se navodi da kod kotarske oblasti ima samo jedan Hrvat (podvornik), a sve ostalo su Nijemci, Rusi, Slovenci i Srbi. Nadalje se kaže da «niti gospodin kotarski predstojnik ne može zauzimati to mjesto jer nema potrebne škole, jer je postavljen pomoću Nijemaca i Srba da oni mogu raditi što hoće i protiv Hrvata. Ured predstojnika bi trebalo jednom već promijeniti jer nikakvog reda nema, a premjestiti jednog Hrvata željezne ruke kao i sve ostale činovnike».⁶⁶

U Staroj Pazovi je 1942. godine provedena velika istraga koja se protegnula na cijeli staropazovski kotar. Prilikom provale oružništva u Novim Karlovcima u jednu kuću, mjesne babice, pronađen je materijal jedne partizanske tehnike. Prigodom te istrage našli su se određeni tragovi za vršenje sabotaze kod vršidbe u staropazovskom kotaru. Prilikom te istrage nailazilo se je na seoske odbore po okolnim selima koji međutim nisu davali naročiti uspjeh. Svi su uhićenici nakon preslušanja slani Tomiću koji se je preselio u Mitrovicu i tamo je donášana odluka o daljnjoj sudbini uhićenih osoba. Tomić je izdao nalog da se pokupi sve viđenije Srbe i pošalju njemu. Tomićevi ljudi upali su u Staru Pazovu i htjeli izvršiti ovaj nalog ali tada je iz Zagreba došla telefonska obustava ovog naloga. Naime logornik u Staroj

⁶⁴ Isto., 16.

⁶⁵ Isto., 17.

⁶⁶ HDA MUP NDH I-B, 9666/42, UNS šalje izvješće o prilikama u Staroj Pazovi, kut. 53. U izvještaju se još kaže da «kotarska oblast izdaje propusnice pravoslavnim Srbima koji ovdje imaju svoju obitelj i ovdje se hrane i jedu naš hrvatski kruh, a službu vrše u Beogradu, Srbiji. Isto tako se učenicima pojedinih škola iz naših krajeva izdaju propusnice, a odlaze u škole preko u Beograd. U srpskom selu Vojke svaki dan preko pedeset ljudi putuje koji službuju preko u Beogradu, a ovdje sa svojom obitelji žive i troše našu hranu, a rade u tuđoj državi».

Pazovi Marijan Gec i kotarski predstojnik Rometsch nisu htjeli izvršiti Tomićev nalog jer bi to značilo staviti cijeli njihov kotar u izvanredno stanje i ujedno su tim povodom tražili telefonski iz Zagreba da se to izvršenje obustavi što su i dobili. Ubrzo je Tomić otišao iz Srijema u Zagreb.⁶⁷

U Srijemu pored istraga koje je vodilo Više redarstveno povjereništvo na čelu s V. Tomićem vršene su i druge istrage. Tako je župska redarstvena oblast u Vukovaru 1942. godine na čelu s tadašnjim upraviteljem Josom Rukavinom uhitila čitav niz osoba u svezi s marksističkim djelovanjem u petrovaradinskom garnizonu i bijegom kažnjenika iz kaznionice u Mitrovici. Istragu je vodio Rukavinin zamjenik Otmar Šild koji je inače bio pouzdanik velikog župana Vuke dr. Elickera, predstavnika Nijemaca u Srijemu. Ova istraga se nije mogla uredno provesti jer ju je Šild vodio prema uputama dr. Elickera, dok je Rukavina kao predstavnik ustaša zahtijevao da se istraga vodi drugom smjeru.⁶⁸

Zaključak

Osnivanjem RAVSIGUR-a i UNS-a, kojima je na čelu bila ista osoba (Dido Kvaternik), sav rad svih redarstava, kako zaštitnih tako i župskih bio je podređen Uredu I UNS-a. Na taj način je održavano jedinstvo u radu i od teoretskog dvostrukog kolosijeka u praksi nije bilo loših posljedica jer je sve vrhovno vodstvo bilo skoncentrirano u istim rukama. U praksi je dolazilo do preklapanja kompetencija samo u mjestima u kojima su postojala zaštitna redarstva, Zagrebu, Sarajevu i kraće vrijeme u Banja Luci jer su i župske redarstvene oblasti kao i redarstvena oblast za grad Zagreb imali također u svom sastavu zasebne političke odsjeke koji su barem teoretski imali zadatak kao i zaštitna redarstva. Od samog osnutka NDH, pa sve do 1943. godine u NDH su postojala dva redarstva, tj. RAVSIGUR s posve skučenim i ograničenim pravima i UNS s neograničenim ovlastima kao tajna državna policija, izgrađena poput njemačkog Gestapo-a. U samom početku je cijeli aparat UNS-a bio sastavljen od posve neiskusnog i većim dijelom nestručnog osoblja koje se je tek kroz duži rad upućivalo u redarstvene i obavještajne poslove. Radi toga su u radu, pogotovo u samom početku činjeni veliki propusti i pogreške koje se nisu mogle izbjeći. Zbog toga su se često mijenjale i meto-

⁶⁷ HDA RSUP SRH SDS, 013.2/5, Zapisnik sa saslušanja S. Blažekovića, 16, kut. 49., 19-20.

⁶⁸ Isto, 6. Župska redarstvena oblast u Vukovaru vodila je i istragu o slučajevima sabotaže u tvornici «Bata» u Vukovaru. Sabotaža se je sastojala u tome da je trebalo pokvariti određena postrojenja, a naročito uništiti električnu centralu u samoj tvornici sa zapaljivim bočicama kao i izazvati požar u vukovarskoj kudeljari koja se je nalazila na putu prema Borovu. Ova istraga vukovarske policije je trajala vrlo kratko jer se je radilo samo o desetak osoba iz okolice Vukovara koji su bili namještenici spomenute tvornice. Istragu je vodio zamjenik upravitelja župske redarstvene oblasti u Vukovaru Otmar Šild.

de rada, jednako kao što se i sama organizacija UNS-a postupno razvijala. Kada se sve to uzme u obzir rezultati rada UNS-a su bili znatni, a postizani su jedino potpunom pouzdanošću u radu većine pouzdanika. Zbog nesređenih prilika u Srijemu, odnosno jačanja partizanskog pokreta, osnovano je 1942. na inicijativu E. Dide Kvaternika, a po Pavelićevu nalogu, Više redarstveno povjerenstvo.

PRILOG I.

Iskaz dr. Oktavijana Svježića o radu Višeg redarstvenog povjereništva za veliku župu Vuka i Bilogora⁶⁹

Odredbom Glavnog stana Poglavnika od 9. kolovoza 1942. godine imenovan sam po tadašnjem šefu GSP-a Slavka Kvaternika za zamjenika Višeg redarstvenog povjerenika za veliku župa Vuka i Bilogora sa sjedištem u Vukovaru.

Imenovan sam zamjenikom Viktora Tomića tadašnjeg voditelja Ureda II. i IV. UNS-a, a na prijedlog Eugena Kvaternika tadašnjeg zapovjednika UNS-a, s razlogom da vodim i budem administrativni šef istog ureda. Kako govorim njemački, a šef velike župe bio je folksdojčer dr. Elicker, trebao sam komunicirati s njim i eventualno drugim Nijemcima, bilo vojničkim, bilo civilnim osobama koje su se tamo nalazile, jer Tomić nije govorio njemački.

Ured je bio postavljen odredbom Eugena Kvaternika od 9. kolovoza 1942. godine i Tomić je sa činovništvom otišao dva ili tri dana kasnije u Vukovar, dok sam ja otišao nekoliko dana, možda četiri ili pet poslije Tomića, također u Vukovar.

Čitav ured bio je u Vukovaru svega kratko vrijeme, možda deset do dvanaest dana, kada je preselio u Mitrovicu, gdje mu je bilo sjedište, do konca, tj. do raspuštanja istog i povratka svega činovništva u Zagreb.

Ja sam se nalazio u Vukovaru kratko vrijeme, svega pet do šest dana i vodio kancelarijski posao oko spisa, no napominjem da je takvih onda bilo vrlo malo jer je ured bio istom u kreiranju.

U međuvremenu su pojedini referenti koji su bili došli s Tomićem, ili iz njegovog ureda, ili su pak bili dodijeljeni po zapovjedništvu UNS-a iz drugih ureda, vodili izvjesni broj istraga po predmetima pojedinaca, a na temelju podataka koje je Tomiću dostavio tadašnji voditelj obavještajnog ureda II. u Zemunu Andrija Juratović i odnosili su se uglavnom na osobe koje su se nala-

⁶⁹ HDA RSUP SRH SDS 013.0/55. Dossier Oktavijan Svježić, 157.-164. Zapisnik je sastavljen u kancelariji Uprave državne sigurnosti za NR Hrvatsku, 27. kolovoza, 1950.

zile u pojedinim selima u okolici Mitrovice i samog mjesta Mitrovice. U tu svrhu je Tomić po tim dobivenim podacima išao i u Mitrovicu, a referent Stjepan Blažeković u neka sela oko Mitrovice te je Blažeković sa uhićenici-
ma došao u Vukovar, dok je Tomić vodio istragu na licu mjesta, tj. u Mitrovici.

U samom Vukovaru, koliko je meni poznato nije bilo nikakvih hapšenja, već su imenovani tj. Tomić i Blažeković, nad jednim dijelom zatvorenika, koje su uhitili izvan Vukovara, tj. u prostoru Mitrovice, vodili istragu.

Ured je kako sam naveo, poslije kratkog vremena preselio u Mitrovicu i tamo je imao svoje sjedište. Rad ureda u Mitrovici odvijao se je na dva mjesta i to u kaznionici u Mitrovici, koja je služila kao zatvor i gdje su se vršile istrage u posebno dodijeljenoj zgradi po ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja. U toj zgradi, poznatoj pod imenom «mladička» su se za vrijeme bivše Jugoslavije nalazili politički zatvorenici i koja je u to vrijeme bila prazna. Poseban ured sa četiri ili pet prostorija nalazio se je u gradu Mitrovici u jednoj privatnoj zgradi, gdje sam se nalazio ja kao šef čitavog administrativnog aparata. U tom uredu nalazila se je kartoteka VRP, zatim urudžbeni zapisnik, kao i dvije sobe koje su služile kao kancelarije.

Osim toga bila je jedna manja prostorija, koja je ranije bila djevojačka soba kućne pomoćnice (taj ured je bio smješten u prijašnjem privatnom stanu, barem je po smještaju prostorija tako izgledalo), gdje je radio blagajnik VRP, ing. Mato Mišetić koji je također bio došao iz Zagreba, iz osobnog ureda UNS-a. Urudžbeni zapisnik nalazio se u velikom predsoblju tog stana i u njemu su radili četiri ili pet ženskih osoba i jedan muškarac, koji su na traženje Tomića bili dodijeljeni iz pojedinih državnih ureda iz Mitrovice, no čija imena ja ne znam.

U to vrijeme bio je došao u Mitrovicu i Eugen Kvaternik te su po njegovom nalogu, već prije bili obaviješteni svi kotarski predstojnici da imadu doći u Mitrovicu, njih sedam, tj. svi iz pojedinih kotareva velike župe Vuka, koji su tamo i došli. Tom prilikom u prisustvu Viktora Tomića i mojem, Kvaternik im je i usmeno dao naređenje, koje su ranije dobili i pismeno. Naređeno im je da moraju dnevno slati izvješća sa područja svojih kotareva tj. o svim političkim događajima i to bilo putem brzojava, u osobito važnim slučajevima kurirom ili čak osobnim dolaskom u Mitrovicu.

Na temelju tog naređenja Kvaternika svi su kotarski predstojnici slali dnevna izvješća na bilo koji od gore navedenih načina. Osim tih izvještaja od pojedinih kotarskih predstojnika, slali su svoja dnevna izvješća i pojedini zapovjednici oružničkih postaja bilo direktno bilo putem svoga zapovjedništva tj. oružničkog krila. Isto tako su dnevne izvještaje slala i vojna zapovjedništva. Za vrijeme boravka Kvaternika u Mitrovici došao je također i glavar stožera II. domobranskog zbornog područja pukovnik Helbich zajedno sa zapovjednikom II. domobranskog zbornog područja domobranskim generalom (čije ime ne znam).

Sva ta izvješća, tj. dnevna izvješća kotarskih predstojnika, oružničkog krila i domobranskog područja, ja sam na temelju naloga E. Kvaternika slagao i u formi jednog dnevnog izvještaja tako složene slao u Zagreb, adresirane na glavnog pobočnika UNS-a dr. Danka Vidalia, a za E. Kvaternika. Po nalogu Kvaternika takvi su se izvještaji slali dnevno i to putem kurira, što sam prema njegovom nalogu i činio. U tu svrhu Tomić je odredio tri svoja agenta, koji su naizmjenice išli u Zagreb sa tim izvještajima. Putne troškove sam im ja odobravao, tj. izdao bih pismeni nalog blagajniku Mišetiću, koji bi temeljem tog naloga agentu isplatio, koliko mi je u sjećanju 150 kuna svaki puta. Tako sastavljene izvještaje koji su bili svakodnevni, ja sam potpisivao.

Ti izvještaji su sadržavali podatke o broju hapšenja na području pojedinog kotara, o broju uništenih vršalica, o broju napada na pojedine patrole, kako oružničke tako i vojničke i broju mrtvih u tim prilikama, kao i broju mjesta na kojima su bile porušene pruge ili ostali komunikacijski objekti, kao mostovi, ceste i drugo.

U vojničkim izvještajima domobranskog područja bili su također i podaci o sukobima sa partizanskim jedinicama, o broju mrtvih domobrana u tim prilikama i podaci o zauzimanju pojedinih mjesta ili napadima koje su partizanske jedinice izvršile na tom teritoriju dotičnog dana.

Te sam izvještaje pisao na taj način da sam najprije naveo podatke svih kotarskih predstavništava napomenuvši podatke svakog pojedinog predstavništva napose, zatim oružničkog krila i konačno domobranskog područja. Razlog zašto je te izvještaje Kvaternik zahtijevao svakodnevno bio je taj što nije uvijek na vrijeme dobivao pojedine izvještaje od tih pojedinih nadležstava, a htio je odmah i svakodnevno biti upućen o događajima na tom terenu, što je bila i želja Pavelića kao što je bio naveo. Te sam izvještaje diktirao tipkačici, koja je bila došla sa Tomićem i bila činovnica njegovog Ureda IV u Zagrebu, Branka Kos, a koja me je bila za to zamolila pošto nije htjela da sudjeluje kao tipkačica prilikom istraga koje je vodio Tomić, pa je taj posao sa Tomićem obavljala njegova druga tipkačica, koju je bio poveo iz Zagreba i to Zlata Kanjuh.

Po nalogu Kvaternika bio sam ovlašten da odobravam izvanredne novčane nagrade napose činovništvu koje je radilo u mojoj kancelariji, a za prekovremeni rad napose onima u kartoteci i urudžbenom zapisniku, pošto je bilo malo činovnika, a spisa od pojedinih nadležstava vrlo mnogo, tako da su radili i izvan uredovnog vremena. Takove sam isplatne naloge pismeno naređivao blagajniku ureda Mišetiću, koji bi onda te svote isplaćivao.

Spisa je bio veliki broj i kako su se sve kako civilne, tako i pojedine vojne vlasti obraćale sa svim mogućim zahtjevima trebalo je iste rješavati i njima odgovarati.

U isto je vrijeme bila i žetva, pa je u tu svrhu bilo došlo i nekoliko činovnika iz Zagreba, iz tadašnjeg ministarstva prehrane kojem je na čelu stajao tadašnji ministar dr. Toth, a radi otkupa žita i glede dogovara radi organiza-

cije istog otkupa. U vrijeme kada je u Mitrovici bio Kvaternik došao je i tadašnji državni tajnik u ministarstvu prehrane dr. Kraft, jedna od vodećih ličnosti među folksdojčerima, a s njime je zajedno došao i veliki župan dr. Elicker.

U razgovorima sa istima koje je vodio E. Kvaternik, a kojima nisam pristupovao, no kasnije sam o njihovom sadržaju čuo, oni su bili tražili intervenciju napose domobranskih postrojbi radi osiguranja prilikom otkupa žita. Kako je u isto vrijeme bio u Mitrovici i Helbich tadašnji glavlar stožera II. domobranskog zbora iz Slavenskog Broda, to su se bili sporazumili da će dva domobranska zdruga, koja su bila na raspolaganju Tomiću i to treći i četvrti domobranski gorski zdruk kod toga posla otkupa osigurati organe ministarstva prehrane. Koliko je meni poznato, za moje vrijeme u Mitrovici do takvog osiguranja nije bilo došlo, pošto je VRP bio raspušten i da li je kasnije taj sporazum između domobranstva i organa ministarstva prehrane i dalje ostao na snazi nije mi poznato.

Osim toga dolazile su od pojedinih privatnika žalbe na rekviriranje privatnih civilnih automobila, koje je bilo uslijedilo na temelju naređenja Tomića i navodili najrazličitije razloge kao potkrepu njihove potrebe za istima, to su se ti spisi, pošto je tih automobila bilo dosta rješavali, tj. ja bih ih rješavao.

Svi predmeti koji su dolazili nisu mi više danas u sijećanju, no znadem samo da je tih predmeta dnevno bilo barem oko 50, a kako je takove po izričitom naređenju Kvaternika trebalo riješavati odmah, to je administrativnog posla bilo vrlo mnogo. Ja bih takve spise ili samostalno rješavao, tj. diktirao riješenja već spomenutoj tipkačici Branki Kos, ili bi pak na košuljici dao vlastoručno ispisane upute Vitaseku, koji bi onda spis riješio, napisao čistopis koji bih ja u većini slučajeva sam potpisao ukoliko upravo u ured nije bio došao Tomić, koji bi onda takav spis potpisao, no to nije bilo često, već naprotiv rijetko, pošto je on čitavo vrijeme bio u kaznionici u Mitrovici, gdje je vršio istrage nad zatvorenicima.

U Mitrovici ne mogu točno navesti vrijeme kada, no poslije nekoliko dana što se je ured tamo preselio bio je došao iz Zagreba jedan SS poručnik u uniformi i izjavio da je došao po sporazumu svojeg ureda ne navedevši kojeg, sa sporazumom njegovog šefa sa zapovjednikom UNS-a Eugenom Kvaternikom, sa zadatkom da se interesira za tok istrage kod VRP-a.

Kako je bio došao u ured u gradu, a Tomić se nalazio u kaznionici, gdje je vršio istragu, nisam mu mogao dati tražene podatke, pošto nisam znao, zamolio sam ga da dođe kada bude prisutan Tomić, pa da će mu tražene podatke on dati. Isti je izjavio da nema vremena, da mora naglo otići u Zagreb, no da će on, tj. njegovo zapovjedništvo već tražene podatke dobiti od Eugena Kvaternika. Za dan ili dva telefonski je iz Zagreba bio nazvao E. Kvaternik i naredio meni da najbrže imam podnijeti pismeni izvještaj o svim do tada vođenim istragama, o njihovom rezultatu i naznakom o kakovim se

predmetima radi. Kako nisam raspolagao sa podacima, to sam Tomića zamolio da sve referente pozove i naredi im da napišu izvještaj o pojedinim svojim istragama koje vode i kako su daleko sa istragama došli, pošto je E. Kvaternik naredio da se to najbrže učini i njemu u Zagreb dostavi.

Kako su referenti tu zapovijed Tomića prilično olako shvatili te i nakon dva dana tražene podatke po Kvaterniku nisu mi dostavili, on me je ponovno nazvao telefonom i bio prilično ljut prema meni misleći da je moja krivnja da traženi izvještaj još nije dobio, tako da nije htio ni saslušati moj razlog zbog kojeg taj izvještaj još nisam bio učinio i poslao. Napominjem da je to jedini put bilo kroz svo vrijeme mog službovanja u UNS-u da se E. Kvaternik bio na mene naljutio. Pošto sam Tomića bio upozorio i rekao mu kako zapovjednik UNS-a neodložno traži taj izvještaj, to su pojedini referenti zaista takav izvještaj, svaki o svojoj istrazi učinili, pa sam nakon dan ili dva poslije ponovljenog traženja Kvaternika putem telefona, taj tako po referentima sastavljen izvještaj složio u jedan jedini pismeni izvještaj, koji je koliko mi je u sjećanju bio napisan na tri ili četiri strane i uputio kurirom u Zagreb.

U tom su izvještaju bile navedene sve istrage koje su se tada vodile ili su bile već završene, a i izvještaj je glasio na E. Kvaternika, zapovjednika UNS-a, osobno. Kasnije mi je Kvaternik u Zagrebu rekao da mu je taj izvještaj bio nepohodno tada potreban, jer su Nijemci tražili od njega takav izvještaj, a Pavelić je urgirao kod Kvaternika. Kasnije sam mu objasnio razlog zašto nisam odmah njegovoj želji i naređenju udovoljio.

Pošto meni te istrage danas više nisu u sjećanju, a spis mi je prilikom istrage pokazan i predočen te isti izvještaj potvrđujem kao svoj kao i ispravnost i istinitost moga potpisa vlastoručnog na istom, to molim da se isti ovom zapisniku priloži ili u cijelosti ili u izvadcima već prema potrebi.

Čitavo vrijeme koje sam se nalazio u sastavu činovništva VRP može biti najdulje oko mjesec dana zajedno sa boravkom u Vukovaru tako, i u Mitrovici.

Prilikom automobilske nezgode kada sam vozio automobil, pa pošto nisam bio vješt u šoferiranju prevrnuo sam auto i razbio ključnu kost. Kako sam prilikom te nezgode dobio i lakše povrede po ruci i nozi, dobio sam i tetanus injekciju, no unatoč tomu uslijedila je infekcija, pa sam kako je to već bilo pred kraj, otišao u Zagreb, gdje sam od zapovjednika UNS-a dobio dopust, od osam ili deset dana kroz koje sam vrijeme bio u Zagrebu te se poslije toga dopusta povratio na dužnost ponovno u UNS. Napominjem da je za vrijeme vojničke akcije na Fruškoj gori, koju je vodila tamošnja njemačka divizija na čelu s generalom Hinkhoferom i dva domobranska gorska sdruga i koja je završila nekako nakon deset dana bio po njemačkom vojnom zapovjedništvu dodijeljen u štab VRP jedan njemački vojni časnik radi eventualne veze između VRP, domobranskih jedinica i njemačke vojske sa generalom Hinkhoferom. Koliko mi je njegovo ime sada u sjećanju zvao se je Patberg ili Palberg i bio je po činu nadporučnik.

Kako nije imao nikakve određene dužnosti, to je dolazio povremeno za vrijeme te akcije u prostorije VRP i pitao mene imali kakvih potreba i da li je vojničko domobransko zapovjedništvo tražilo kakvu pomoć preko našeg ureda. Kako je samostalno domobransko zapovjedništvo vodilo operacije i njihovo vojničko zapovjedništvo ionako bilo podređeno njemačkom zapovjedniku i s njime u neposrednom i stalnom kontaktu, to on kod našeg ureda nije imao nikakvog posla te je poslije te vojničke akcije sa strane svoga zapovjedništva povučen i vraćen u svoju jedinicu.

Napominjem da je za vrijeme dok sam ja bio u Mitrovici bio u dva navrata i veliki župan velike župe dr. Elicker i tim prilikama došao u ured u gradu gdje sam se i ja nalazio, sa intervencijama da se neki zatvorenici puste na slobodu napose oni iz Mitrovice.

Kako je sa strane zapovjednika UNS-a E. Kvaternika bilo prilikom njegovog posjeta Mitrovici meni naređeno da sa dr. Elickerom napose lijepo ophodim i njegovim eventualnim traženjima bilo koje vrste svakako nastojim udovoljiti, to sam iste molbe dr. Eliskera prenio na Tomića, pošto te zatvorenike i njihove predmete nisam poznavao, našto ih je Tomić pustio na slobodu. Radilo se je o nekoliko osoba iz Mitrovice, koliko je meni danas u sjećanju, mislim da se radilo oko deset osoba za koje je intervenirao prilikom svoja dva boravka kod mene. On nije htio sa Tomićem komunicirati, barem je tako ranije izjavio Kvaterniku, jer je Tomić prema njemu bio neraspoložen još za vrijeme svog prvog boravka u Srijemu 1941. godine kada je Tomić bio u Vukovaru i Mitrovici, što sam saznao tek tada i o čemu Tomić nije pripovijedao.

Čitavo trajanje VRP u Mitrovici ne bih mogao više točno na dan rekonstruirati, no svakako je Tomić po odlasku iz Mitrovice bio došao u Zagreb, gdje se je zadržao vrlo kratko vrijeme, te je bio otišao u Bjelovar, pošto je odredbom Glavnog stana Poglavnika VRP bilo osnovano i za veliku župu Bilogora ujedno.

.... Sveukupno trajanje VRP kako u Vukovaru, tako i u Mitrovici ne može se uzeti da je trajalo dulje od mjesec i pet ili šest dana.

Iako sam odredbom GSP bio imenovan zamjenikom Tomića i za veliku župu Bilogora, to tamo zbog povrede ruke i dopusta kojeg sam dobio od zapovjednika UNS-a nisam otišao (na moju molbu i traženje). Također mi nije poznato ni činovništvo, koje je sa Tomićem bilo otišlo u Bjelovar, no koliko mi je u sjećanju išao je samo mali broj činovnika i to uglavnom iz njegovog ureda IV., a i njegov boravak u Bjelovaru bio je vrlo kratkotrajan svega možda najdulje 14 dana kada je VRP bio ukinut, a Tomić povučen sa cijelokupnim činovništvom u Zagreb od kuda je i došao.

Nedugo možda svega nekoliko dana, po mome dolasku natrag u ured UNS-a poslije dopusta, no najdulje dva ili pet dana, naime u tom intervalu predao sam ostavku na službu u UNS-u, koja je po zapovjedniku UNS-a prihvaćena kao što sam ranije bio naveo i istupio iz državne službe.

Vrlo kratko vrijeme iza toga predao je i zapovjednik UNS-a ostavku na svome položaju i napustio državnu službu. Sve se je to odvijalo u vrlo kratkom vremenu, tako da do dolaska Tomića u Zagreb iz Mitrovice, njegovog odlaska u Bjelovar i povratka iz Bjelovara i ostavke zapovjednika UNS-a Kvaternika nije sigurno prošlo više od tri tjedna.

PRILOG II:⁷⁰

Nezavisna Država Hrvatska

Glavni stan Poglavnika

Zagreb, 9. kolovoza, 1942.

OTVORENA ZAPOVIED

I. - Za područje velike župe Vuke osniva se «Više redarstveno povjereništvo» sa sjedištem u Vukovaru.

Zadaća osnovanog redarstvenog povjereništva jest, da smišljenim redarstvenim djelovanjem na području velike župe Vuka uspostavi mir i red i državnu sigurnost.

Višim redarstvenim povjerenikom postavlja se Viktor Tomić upravitelj Ureda II. i IV.UNS-a, a njegovim zamjenikom dr. Oktavijan Svježić nadporučnik UNS-a.

Višem redarstvenom povjereniku, oko ispunjenja zadataka koji su mu povjereni, neposredno su podređeni:

- sve upravne vlasti,
- sve redarstvene vlasti,
- sve oružničke postrojbe i
- sve postrojbe ustaškog pokreta ukoliko će sudjelovati kod izvršavanja zadataka Višeg redarstvenog povjereništva.

Na njegov zahtjev i poziv imade zapoviedništvo II. domobranskog zbora, kojemu su podređene sve domobranske postrojbe, sve postrojbe Ustaške vojnice i Einsatzstaffel-a na području velike župe Vuka, odmah se odazvati zadaći odgovarajućim snagama.

U tu svrhu odaslati će zapoviedništvo II. domobranskog zbora jednog osobitog častnika stalno u stožer Redarstvenog povjerenika kao spoj.

⁷⁰ HDA, RSUP SRH SDS, 013.2/79.

II. - Stožer Redarstvenog povjerenika imati će ovaj sastav:

- Ravnatelj i njegov zamjenik,
- Veliki župan župe Vuka,
- Častnik za spoj II. domobranskog zbora,
- Jedan častnik Ustaške vojnice,
- Jedan častnik Einsatzstaffel-a, i
- Zapovjednik oružničkog krila.

III. - Zapovjedništvo II. domobranskog zbora imade dnevno stajati u najužem spoju i osobnom dodiru gdje god se potreba ukaže sa Redarstvenim povjereničtvom, te će usljed toga Redarstveno povjereničtvo njega, a zapovjedništvo zbora Redarstvenog povjerenika obavještavati o svim događajima na području župe Vuka i susjednim župama.

IV. - Sve upravne oblasti, sve redarstvene oblasti, sva posadna zapovjedništva domobranstva, Ustaške vojnice, Einsatzstaffel-a i oružništva slati će dnevno svoja izvješća o događajima na njihovom području neposredno Redarstvenom povjereničtvu.

U osobito važnim slučajevima koji zahtjevaju osobitu tajnost teklićem (kurirom).

Ova izvješća imadu se tako slati da Redarstveno povjereničtvo bude u najkraćem roku obavješteno.

V. - Stalni ratni sud za cjelokupnu naoružanu snagu, tj. za sve koji oružje nose, postrojiti će zapovjedništvo II. domobranskog zbora u Vukovaru.

VI. - Pokretni prieki sud (predsjednik dr. Vidnjević) biti će u Vukovaru, za sve kaznene postupke koji su zakonom za pokretne prieke sudove ustanovljeni.

VII. - Ova zapovjed imade se odmah izvršiti.

Po nalogu Poglavnika
Zapovjednik
Glavnog stana Poglavnika
Vojskovođa, (Kvaternik)

Dostavlja se:

Redarstvenom povjereniku g. Tomiću,
Zapovjedničtvu II. domobranskog zbora,
Velikoj župi Vuka,
Ministarstvu unutarnjih poslova,
Ravnateljstvu za javni red i sigurnost,
Zapovjedničtvu Ustaške nadzorne službe,
Glavnom ustaškom stanu,
Zapovjedničtvu ustaške vojnice (oružništvo), Zapovjedničtvu
Einsatzstaffel-a,
Zapovjedničtvu Ustaške željezničke vojnice,
Župskoj redarstvenoj oblasti u Vukovaru,
Ispostavi župske redarstvene oblasti u Zemunu,
Velikoj župi Baranja u Osijeku,
Velikoj župi Posavje u Brodu,
Župskoj redarstvenoj oblasti u Osijeku i
Župskoj redarstvenoj oblasti u Brodu.

Summary

ESTABLISHMENT OF THE ŽUPA POLICE JURISDICTIONS IN THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA AND ACTIVITIES OF THE HIGHER POLICE COMMITTEE IN SRIJEM IN 1942

With the foundation of the Independent State of Croatia (NDH) in April 1941, there also came to the establishment of organized police forces. Simultaneously, the so-called *Direction for Public Order and Security* (RAVSIGUR) was founded as a standard form of police force with limited rights, and the so-called *Ustasha Surveillance Service* (UNS) as the secret state police, structured on analogy to the German Gestapo. This went hand in hand with the establishment of lower-rank police bodies. Due to some unsettled circumstances, a Higher Police Committee was founded in Srijem in 1942, which was headed by Viktor Tomić.

After the emergence of RAVSIGUR and UNS, which were both headed by the same person (Dido Kvaternik), any police operations, whether handled by the protection or *župa* (county) police forces, were under the control of the Office I of UNS. This gave a guarantee of a functional unity and ensured that there be no adverse effects in case of divergencies in practice, which were theoretically conceivable; all top management was in a single man's hands. In practice there came to overlaps in jurisdictions only in those places where there were protection forces; in Zagreb, Sarajevo and for a short while in Banja Luka. Namely, the *župa* police jurisdictions as well as the police jurisdiction of the city of Zagreb also comprised within their structure separate political divisions with, at least in theory, the same objectives as the protection forces. Since the very inception of NDH, all through 1943 there were in NDH two police force organizations, i.e. RAVSIGUR with limited rights and authority and the UNS with unlimited authorities as a secret state police, built on the model of the Gestapo. At the very beginning the entire UNS apparatus was filled by completely inexperienced and for the most part unprofessional staff, who had only come to acquire the regulatory and intelligence-service competencies required as they gained more and more experience. This explains at least the initial disorientation and errors which could not have been avoided. This also resulted in frequent shifts in work methods. The organization itself developed at a gradual pace. Taking all that into consideration, UNS achieved significant results, and such results could only have been achieved thanks to a complete reliance in the work of most employees. Due to some unsettled matters in Srijem, i.e. due to the strengthening of the Partisan resistance movement, in 1942 E. Dido Kvaternik prompted, and Pavelić ordered, the foundation of the Higher Police Committee.

(prijevod sažetka: Gabrijela Buljan)

Keywords: Independent State of Croatia (NDH), police force, *župa* police jurisdictions, district jurisdictions, Higher Police Committee.